

VALENTĪNS UTKINS LATVIJAS MŪZIKAS VĒSTURĒ: BIOGRĀFISKĀS, PEDAGOĢISKĀS UN RADOŠĀS DARBĪBAS ŠĶAUTNES

Marina Vidmonte

Raksts aktualizē komponista un pedagoga Valentīna Utkina (1904–1995) personību Latvijas mūzikas vēsturē. Veikt šo pētījumu mudinājusi dziļa, radniecībā ar Valentīnu Utkinu sakņota personiska interese – viņš ir raksta autores vectēvs. Pētījums izstrādāts, pamatojoties uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA), Latvijas Valsts arhīvā (LVA), Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (LNB), Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas (JVLMA) bibliotēkā, Rakstniecības un mūzikas muzejā (RMM), Valentīna Utkina un raksta autores privātajos arhīvos atrodamajiem materiāliem. Tāpat arī veikta periodikā un atsevišķos literatūras avotos sniegtās informācijas analīze. Rakstā aplūkota Valentīna Utkina personība, vairākus biogrāfijas faktus un datus izgaismojot pirmoreiz. Raksturota arī viņa pedagoga un komponista darbība, pielikumā sniegts daiļrades periodizācijas raksturojums un skaņdarbu saraksts.

Atslēgvārdi: Valentīns Utkins, dzīvesgājums, pedagoģiskā darbība, daiļrades periodizācija, skaņdarbi.

Keywords: Valentīns Utkins, biography, teaching, periodization of creative work, compositions.

Ievads

Raksta mērķis ir aktualizēt Valentīna Utkina (1904–1995) personību, izgaismojot viņa dzīves gājumu, pedagoģisko darbību un daiļradi. Utkins bija komponists, pianists, ilggadējs Jāzepa Vītola Latvijas PSR Valsts konservatorijas (mūsdienās Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija) pedagogs, Kompozīcijas katedras vadītājs, profesors, spilgta personība Latvijas mūzikas vēsturē 20. gadsimta 2. pusē, par ko liecina dažādos avotos (arhīvos, presē) atrodamās ziņas.

Komponista un pedagoga ieguldījums sabiedriskajā un metodiskajā darbības laukā arī šodien tiek vērtēts kā nozīmīgs, tomēr pēc Utkina nāves interese par viņa pedagoģisko un muzikālo mantojumu ir mazinājusies. Šī iemesla dēļ Utkina personība daudzus gadus ir palikusi ārpus pētnieku redzesloka, arī mūzikas dzīvē viņa opusi ir nonākuši gandrīz līdz pat aizmirstības robežai. Raksts vispārējās aprisēs iezīmē Utkina personības šķautnes un ieguldījumu radošajā un pedagoģiskajā darbā. Atbilstoši pieteiktajam mērķim rakstu veido trīs sadaļas:

- biogrāfijas raksturojums un konteksti;
- pedagoģiskās darbības pamatfakti;

- komponista jaunrades mantojuma un periodizācijas vispārējs raksturojums.

Pētījums izstrādāts, apkopojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA), Latvijas Valsts arhīvā (LVA), Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (LNB), Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas (JVLMA) bibliotēkā, Rakstniecības un mūzikas muzejā (RMM), Valentīna Utkina un raksta autore privātajos arhīvos atrodamos materiālus. Tāpat arī veikta periodikā un atsevišķos literatūras avotos sniegtās informācijas analīze. Raksta pielikuma daļā atspoguļota komponista daiļrades periodizācija, hronoloģiski sakārtojot līdz šim apzinātos skaņdarbus.

Valentīna Utkina dzīvesgājums

Valentīns Utkins ir nodzīvojis ilgu mūžu un piedzīvojis vairāku politisko režīmu maiņu. Viņa dzīves laiks aptver Krievijas impērijas norietu, Latvijas brīvvalsts nodibināšanu un uzplaukumu, PSRS okupācijas periodu, kā arī Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu.

Valentīns Utkins ir dzimis 1904. gadā 17. jūlijā Rīgā. Trīs nedēļu vecumā viņš kristīts Svētās Trijādības pareizticīgo baznīcā Pārdaugavā. Viņa tēvs Fjodors Utkins (1876–1958) dzimis Rīgā un no saviem dzimtas priekšgājējiem bija mantojis namīpašumu Pārdaugavā, taču viņa pamata nodarbošanās bija grāmatvedība. Valentīna māte Aleksandra Utkina (dzimusi Ļeontjeva) (1878–1968) dzimusi Rīgā un visu savu mūžu bijusi mājsaimniece, kas tā laika turīgajās krievu ģimenēs bija ļoti tipiski. Utkiniem bija trīs dēli – Nikolajs (1899 – nav zināms¹), Valentīns (1904–1995) un Boriss (1907–1994), kuri tika audzināti visai stingri (MVPA, Vidmonte). Visiem dēliem bija nodrošināta laba izglītība Latvijā un ārzemēs, taču divi no dēliem – Nikolajs ar saksofona spēli un Valentīns ar savu daudzpusīgo darbību – ir atstājuši pēdas Latvijas mūzikas kultūrā. Obojists un mūzikas vēsturnieks Elmārs Zemovičs stāsta:

“Gadsimta sākumā Valentīna vecākajam brālim Nikolajam piederēja moderns saksofons, viņš tobrīd bija otrais cilvēks Rīgā ar tādu instrumentu, kas vēstīja par vēsmām no ārzemēm. Abi brāļi jaunības gados staigājuši pa krodziņiem un kopā muzicējuši. Ļoti iemīļots bija *Vārnukrogs* Lielupes malā.”
(A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4)

Ieguldījumu Latvijas vēsturē ir devuši ne tikai Utkinu ģimenes dēli, bet arī viņu tēvs Fjodors. Viņš pārdeva ģimenei piederošo namīpašumu, kas atradās Rīgā, Daugavgrīvas ielā 18/1, un saimes automobili *Rolls-Royce* un uzbūvēja jaunu objektu funkcionālisma stilā – māju ar tai pieguļošo kinoteātri *Repanse*. Tās arhitekts bija Sergejs Antonovs (1884–1956) – ievērojams 20. gadsimta sākuma arhitekts, pasniedzējs un mākslinieks, un viņa iecere bija šajā objektā demonstrēt jaunākos tehnikas sasniegumus. Utkinu ģimenes būvētais ēku komplekss, kas acīmredzami bija progresīva celtnie Rīgā atzinīgi

1 Nikolaja Utkina miršanas gads nav zināms, jo 20. gs. sākumā viņš aizbrauca no Latvijas un saikne ar ģimeni pārtrūka.

vērtēts arī mūsdienu uzzīnu literatūrā: “Kinoteātrim *Renesanse*² (1938) Antonovs spēja piešķirt tādu nozīmību, uz kādu varētu pretendēt sabiedriska ēka pilsētas centrā.” (Pestova, Lejnieks 2021: 53).

Līdzīgi brāļiem arī Valentīns Utkins agri pievērsās mūzikai. Savā autobiogrāfijā Utkins raksta³: “Mājās vide veicināja manu aizraušanos ar mūziku, jo mani vecāki mīlēja mūziku un paši bieži dziedāja dažādos koros.”⁴ (LNA/LVA, 472-2p-145: 118).

Mācīdamies 1. Rīgas pilsētas ģimnāzijā (A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4), jau 9 gadu vecumā viņš labi spēlēja klavieres, palikdams uzticīgs šim instrumentam visu dzīvi. Aizraušanās ar mūziku bija tik stipra, ka viņš visai agri sāka strādāt dažādos orķestros kā pianists un koncertmeistars.

1925. gadā Utkins tika iesaukts militārajā dienestā un kļuva par ierindnieku Latvijas armijā, bet 1926. gadā jau tika demobilizēts (LNA/LVA, 472-2p-145: 135). Viņš atgriezās pie klavierspēles, turpinot uzstāties dažādos koncertos kā koncertmeistars vokālistiem un instrumentālistiem (skat. 1. attēlu). 1927. gadā mācību un peļņas nolūkos Utkins devās uz Vīni (Austrija), taču, atgriežoties dzimtenē, viņš nolēma pārtraukt nodarbošanos ar mūziku un pievērsās sevis izglītošanai (LNA/LVA, 472-2p-145: 104). Pēc komponista teiktā lēmumu par nodarbošanās maiņu stipri ietekmēja neapmierinātība ar darba vidi un tā laika mūziķu dzīves uzskati, it īpaši jautājumos par mūzikas nozīmi sabiedrībā (LNA/LVA, 472-2p-145: 118). Domājams, ka tieši gadījuma darbi, kas negarantēja komponistam stabilitāti, kā arī viņa vēlme mūziku uztvert kā mākslu nevis kā izklaides žanru, noveda Utkinu pie šī lēmuma.

145

1. attēls. Klavieru trio 1928. gads, Rīgā (no kreisās: Valentīns Utkins – klavieres, Alfrēds Zīverss – vijole, čellists nav zināms).

2 Kinoteātris *Renesanse* atradās Rīgā, Nometņu ielā 44. Šobrīd tas vairs nefunkcionē kā kinoteātris, un tā telpas tiek izmantotas Rīgas Vasarsvētku draudzes *Dzīvā ūdens avots* vajadzībām.

3 Citāti šeit un turpmāk sniegti raksta autorei tulkojumā no krievu valodas – M. V.

4 *Domašnāā obstanovka ves' ma sposobstvovala moemu uvočeniū muzykoj, tak kak moi roditeli lūbili muzyku i sami často peli v različnyh horah.*

Tā 1928. gadā Utkins iestājās Rīgas vakara ģimnāzijā pieaugušajiem, kuru absolvēja 1932. gadā. Tajā pašā gadā viņš devās uz Franciju, kur Parīzē, Sorbonnas Universitātē, studēja jurisprudenci un paralēli studijām strādāja par koncertmeistaru. Utkinam ļoti patika Francija un tās kultūrvidē, un viņš ar draugiem tur lieliski pavadīja brīvo laiku, apmeklējot galerijas, tiekoties ar māksliniekiem un spēlējot mūziku krodziņos. Taču universitāti pabeigt viņam neizdevās, jo Utkins satika komponistu, pedagogu, mūzikas kritiķi un Latvijas Konservatorijas dibinātāju Jāzepu Vītolu. Utkina biogrāfijā ir atrodams ieraksts: “Satikšanās ar Jāzepu Vītolu mainīja manu turpmāko likteni.”⁵ (LNA/LVA, 472-2p-145: 118).

Vītols bija ievērojais viņa dotības, un 1935. gadā pēc Vītola uzaicinājuma Valentīns Utkins 31 gada vecumā, kļuva par LK kompozīcijas teorijas nodaļas studentu Jāzepa Vītola kompozīcijas klasē. Sava aicinājuma meklējumi noslēdzās, un iestāšanās konservatorijā komponista dzīvē iezīmēja jauna ceļa sākumu, kuru viņš turpināja iet līdz pat mūža galam.

Studiju laikā Utkins radīja pirmos nopietnos skaņdarbus un lika pamatus savai radošajai attīstībai. Visos studiju gados un arī turpmākajā mākslinieciskajā dzīvē viņam bija raksturīgs strādīgums un mīlestība uz veicamo darbu. Vislabāk viņam padevās formas mācība, klavierspēle un teorētiskie priekšmeti (VUPA, Valentīna Utkina diploms, 1973). Tieši klavierspēlē viņš tika raksturots kā ļoti apdāvināts un uzcītīgs students (LNA/LVA, 1655-1-1450: 257). Kopumā ar ļoti labām sekmēm visos priekšmetos 1939. gadā jaunais komponists absolvēja LK kompozīcijas teorijas klasi. Tomēr studijas viņš nepārtrauca, turpinot pie Jāzepa Vītola padziļināt zināšanas vēl divus gadus meistarklasē, vienlaikus būdams par viņa asistentu stažieri no 1939. līdz 1940. gadam (LNA/LVA, 472-2p-145: 118, 135).

Paralēli studijām Valentīna Utkina privātajā dzīvē norisinājās daudz būtisku notikumu. 1930. gada 3. aprīlī viņš apprecējās ar Mariju Vidmonti (1906–1984) – abi satikās Fjodora Utkina būvētajā ēku kompleksā, kur jau pirms tam bija mitinājusies līgavas ģimene. Marija visu savu mūžu veltīja mūzikai, pedagoģijai, kā arī bērnu audzināšanai. Viņas galvenā nodarbošanās bija klavierspēle, kuru viņa apguva LK, profesora Nikolaja Dauges (1894–1964) vadītajā klavieru klasē, 1929. gadā iegūstot brīvmākslinieces grādu pie vecākās docentes Nadeždas Kārklīņas (1878–1943) (VUPA, Utkina, b. g.). Klavierspēles iemaņas viņa papildināja Čehijā, Prāgas konservatorijā, taču līdzekļu trūkuma dēļ mācības pārtrauca, atgriežoties dzimtenē. 20. gadsimta sākumā viņa spēlēja dažādos orķestros un korus, taču, kad Utkina tēvs uzbūvēja kinoteātri *Renesanse*, viņas darba pienākumos bija mēmo kinofilmu apskaņošana. Sākoties PSRS okupācijai, viņa bija koncertmeistare padomju armijas Virsnieku namā⁶, Jāzepa Mediņa Mūzikas vidusskolā un Latvijas Valsts konservatorijā. No 1945. gada līdz 1948. gadam Marija Utkina strādāja LPSR Radio informācijas komitejas Mūzikas daļā

5 *Vstreča s Āzepam Ivanovičem Vitolem izmenila moū dal'nejšuū sud'bu.*

6 1940. gadā tika ierīkots Rīgas Latviešu biedrības ēkā. Ar pilno nosaukumu *PSRS Baltijas kara apgabala Virsnieku nams* darbojās līdz 1991. gadam, kad, izbeidzoties PSRS okupācijai, ēka tika nodota atpakaļ Rīgas Latviešu biedrībai (V. Sprūde, *Latvijas Avīze*, 26.08.2021.).

par koncerta daļas vadītāju. Lielu daļu sava mūža viņa veltīja pedagoģiskajam darbam neskaitāmās privātnodarbībās un Pāvula Jurjāna Bērnu mūzikas skolā.

1932. gada 27. jūnijā jaunajai ģimenei piedzima pirmais dēls Vladimirs Utkins (1932–1994), kurš dienās kļuva par plaši zināmu zinātnieku Latvijā un ārzemēs. Viņš studēja Latvijas Valsts Universitātes Medicīnas fakultātē un no 1951. gada studijas turpināja Maskavas Pirmajā Medicīnas institūtā. Laika posmā no 1967. līdz 1974. gadam viņš bija Rīgas Medicīnas institūta ķirurģijas katedras vadītājs. No 1968. gada viņš strādāja Paula Stradiņa Republikas klīniskajā slimnīcā par ķirurgu un 1969. gadā kļuva par profesoru. Kopš 1968. gada Vladimirs Utkins bija Latvijas Pulmonoloģijas centra vadītājs (Tjuņina b. g.) (skat. 2. attēlu).

Latvijas Valsts Vēstures arhīva dokumentos fiksēts, ka 1934. gada 9. janvārī tika šķirta Valentīna un Marijas Utkinu laulība, taču 1935. gada 14. decembrī tā tika noslēgta no jauna un abi nodzīvoja kopā līdz pat mūža galam (LNA/LVVA 2996-19-4235: 10). Lēmums par šķiršanos varētu būt saistīts ar Utkina iekšējiem meklējumiem vai pirmo attiecību krīzi, jo hronoloģiski tas sakrīta ar viņa atgriešanos dzimtenē no Francijas. Brīvība, kuru Utkins piedzīvoja Francijā kontrastēja ar ģimenes dzīves pienākumu nastu. Ļoti iespējams, ka tas radīja viņā iekšējas pretrunas, kuras bija jāpieņem (skat. 3. attēlu).

2. attēls. Valentīns Utkins ar vecāko dēlu Vladimīru, Rīgā (gads nav zināms).

3. attēls. Valentīna Utkina ģimene (no labās: Valentīns Utkins, Aleksandrs Utkins ar Utkinu ģimenes kaķi, Irina Utkina 2. rindā, Marija Utkina 1. rindā, Vladimirs Utkins ar meitu Natāliju uz rokām, Eleonora Utkina – Vladimīra sieva, gads nav zināms).

1936. gadā Utkinu ģimenē piedzima otrais dēls Aleksandrs (1936–1980). Arī viņš dienās izvēlējās ārsta profesiju, kļūdams par onkologu un iegūstot medicīnas zinātnes kandidāta grādu Rīgas Medicīnas institūtā (LNA/LVA, 472-2p-145: 114). Abiem dēliem tika ieaudzināts strādīgums, iecietība un liela cieņa pret cilvēkiem.

Utkins aktīvi piedalījās krievu dziedāšanas biedrības *Bajan* darbībā. Būdams mūziķis, viņš pildīja biedrības kases pārziņa pienākumus un no 1936. gada 10. janvāra īsu brīdi bija šīs biedrības priekšsēdētājs, taču tā paša gada 26. maijā no tās izstājās (Mihaileca b. g.).

1940. gads katra Latvijas pilsoņa dzīvē ienāca kā milzīgs šaubu, baiļu un nedrošības laiks. Utkinu kara sākums bija sasniedzis kā pārsteigums.

“Kad karš sākās, es biju atvaļinājumā un atrados Kurzemes krastā un pēc pāris dienām, pašam sev negaidot, nonācu okupācijā.”⁷
(LNA/LVA, 472-2p-145: 118)

Viņa biogrāfijas citāts var mums vienīgi likt iedomāties, ko viņš juta, kad atgriezās mājās. Kara iznākumā bija mainījies politiskais režīms, un tas turpmāk noteica, kāda būs ne tikai šī un daudzu citu komponistu radošā darbība, bet arī ikdienas dzīve kopumā.

1940. gada septembrī Utkins uzsāka darbu Latvijas Valsts Apgādniecību un poligrāfisko uzņēmumu pārvaldē (VAPP) par redaktoru. Amatā viņš nebija ilgi, taču šajā laikā palīdzēja komponistiem sakārtot formalitātes, lai varētu izdot notis, – īpaši tas attiecās uz Jāzepu Vītolu. Dzīves apstākļu vadīts, 1941. gada jūnijā Utkins pārtrauca darbu izdevniecībā un oktobrī uzsāka darbu Rīgas 7. pamatskolā par kora dziedāšanas un mūzikas skolotāju. Šeit Utkins izjuta lielus iekšējos pārdzīvojumus, kurus viņš 1943. gada 26. augustā aprakstījis vēstulē draugam profesoram Jāzepam Vītolam:

“Es skaitos, kā Jūs jau zināt, mūzikas skolotājs pamatskolā, un visiem skolotājiem ir jāpiedalās lauku darbos, un tā kā lāpsta, izkopts vai arī kas tur vēl ir, var radīt nelabvēlīgu rezultātu manām rokām, tad es dotu priekšroku jebkam, lai tikai saglabātu savu pianista tehniku. Nopelnu un aizstāvju man nav, tāpēc arī nīkuļoju. Kad atnāks rudens, labākajā gadījumā būs tas pats, kas iepriekšējā gadā. Skola ar visām mani neinteresējošām nodarbēm un kārtību + 485 skolēni. Es domāju, ka tas ir labākais, kas mani var sagaidīt. Taču var būt arī sliktāk.”⁸ (RMM 214711)

Paralēli iepriekšminētajiem darbiem Valentīns Utkins nekad īsti nepārtrauca savu koncertmeistara darbību, taču atšķirībā no viņa agrās jaunības aizraušanās tā zināmā mērā kļuva viņam par nastu.

7 *Vo vremā načala vojny ā byl v otpuske i nahodilsā na Kurlāndskom poberež'e i čerez neskol'ko dnei, neožidanno dlā sebā, popal v okupaciā.*

8 *Ā sčitaūs', kak Vy uže znaete, učitelem muzyki v osnovnoj škole, a vse učitelā dolžny prinimat' učastie v polevyh rabotah i tak kak lopata, kosa ili čto tam ešē imeetsā mogli by ostavit' na moi ruki neblagopriātnye dlā menā rezul'taty, to ā i predpočel vse čto ugodno liš' by mne sohranit' svoū fortepiannuū tehniku. Zaslug i zastupnikov u menā net, to vot ā i maūs'. A pridēt osen', v lučšem slučae, budet to, čto bylo v prošlom godu. Ēto – škola so vsemi menā ne interesuūšimi delami i porādkami + 485 učenikov. Ā dumaū, čto Ēto – lučše, čto menā možet ožidat'. A možet slučit'sā, čto budet koe – čto i huže.*

“Nesen atgriezies no koncertbrauciena, kur man nācās pavadīt 57 koncertos. Jūs tikai nedomājiet, ka tie koncerti bija tādi koncerti, kā mēs ar Jums to saprotam. Nē – nožēlojama parodija vai, drīzāk, mākslinieciska profanācija par mākslu. Visai *tūrei*, nerunājot par *izpildītājiem*, bija lētas haltūras balagāna raksturs. Un – jo sliktāk man, tāpēc, ka tas mani drausmīgi nomāc, moka un pat pazemo. Vai Jūs domājat, ka es to ļoti vēlos? Protams, ne. Es esmu spiests to darīt pret savu gribu.”⁹ (RMM 214711)

1943. gadā, kad komponists bija 39 gadus vecs, viņa dzīvē iezīmējās jauna krīze. Absolvēta konservatorija, apgrūtināošs un nemīlams darbs skolā, ģimenes dzīves ikdienas pienākumi, brīvā laika, kuru varētu veltīt radošajam darbam, trūkums, augsti personības ideāli un ilgas pēc labākiem darba apstākļiem raisīja komponistā dziļas pārdomas, tomēr, pacietīgi pieņemdamas darba dzīves izaicinājumus, viņš mēģināja apstākļus mainīt.

Vienlaicīgi ar grūtībām 1943. gads Utkina ģimenei nesa arī gaišus brīžus. 14. jūlijā pasaulē nāk viņa meita Irina Utkina (1943). Līdzīgi kā dēliem, arī meitai no bērnības tiek mācīts strādīgums, iecietība un tolerance pret apkārtējiem. Ņemot vērā abu vecāku mūzikas izglītību, meitai no mazotnes tika izraudzīta mūziķes profesija. Viņa tika skolota Emīla Dārziņa Mūzikas vidusskolā Hermaņa Brauna (1918–1979) klavierspēles klasē un visu savu radošo mūžu līdz pensionēšanās vecumam strādāja par klavierspēles pasniedzēju un koncertmeistari Rīgas Pedagoģijas un Izglītības Vadības augstskolā un Bauskas amatieru jauktajā korī *Daina* Gido Kokara (1921–2011) un Ludmilas Pismennajas (1927–2010) vadībā (MVPA, Vidmonte).

1944. gadā Utkins uzsāka darbu Latvijas PSR Valsts konservatorijas (LVK) Kompozīcijas katedrā, un jaunais amats vairoja viņa motivāciju turpmākajam darbam, vēlāk radot valstij būtisku pienesumu pedagoģijā un metodiskajā darbā. Līdztekus pedagoģiskajam darbam LVK 21. decembrī ar protokola №1 rīkojumu viņš kļuva par Latvijas Padomju komponistu savienības (LPKS) biedru (LNA/LVA 423-4-1: 15).

Kopumā no 1943. gada līdz 1959. gadam Utkina darbību raksturo strauja mākslinieciskā izaugsme, un šajā laikā tika sarakstīti nozīmīgākie autora darbi. Viņa straujā attīstība kompozīcijas laukā atspoguļojās gan viņa jaunajās partitūrās, gan saņemtajos apbalvojumos, kā arī akadēmiskajos amatos. 1947. gada 22. septembrī ar Maskavas Augstākās Atestācijas komisijas lēmumu tika iecelts docenta amatā Latvijas Valsts konservatorijas kompozīcijas katedrā (LNA/LVA, 472-2p-145: 121).

1948. gadā Rīgas Kirova rajona pirmajā darbaļaužu deputātu Padomes sasaukumā Valentīns Utkins tika ievēlēts par deputātu. Vairākās viņa biogrāfiskajās anketās rakstītais liecina, ka Utkins nekad nav iesaistījies nekādās politiskās organizācijās un bijis bezpartejisks pilsonis (LNA/LVA, 472-2p-145: 115). 1950. gadā viņš atstāja deputāta

9 *Nedavno vernulsâ s koncertnoj poezdki, gde mne prišlos' proakkompanirovat' 57 koncertov. Vy tol'ko ne podumajte, što èti koncerty byli koncertami v takom smysle, kak my s Vami ponimaem. Net. Èto – žalkââ parodiâ na to, ili vernee, hudožestvennââ profanaciâ na iskusstvo. Vse "turne" ne govora ob "ispolnitelâh" nosilo harakter kakogo-to deševogo halturnogo balagana. I tem huže dlâ menâ, tak kak menâ èto strašno ugnetaet, mučâet i daže unizâet. Dumaete – li Vy, što â ètogo očen' hoču? Konečno, net. Mne prihoditsâ èto delat' protiv svoej voli.*

amatu un nekad pie tā vairs neatgriezās, kas pilnībā pierāda viņa neiesaistīšanos valsts politiskajā dzīvē. Komponists Arturs Maskats nesenā intervijā apgalvojis, ka profesoram nepiestāvējusi uzruna 'biedrs Utkins', jo viņš nebijis padomju cilvēks: "Viņā bija kas lielāks un plašāks. No iekšējām dogmām – brīvs" (A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4).

1948. gads Utkina dzīvē ienesa visai pretrunīgas un sāpīgas sajūtas – viņš kļuva par politiskās ideoloģijas upuri. Viņš piedzīvoja apvainojumu formālismā (LNA/LVA, 423-1-35: 16–18). Šis fakts būtiski skāra viņa turpmāko radošo darbību. Komponists, kurš nekad nav rādījis uz āru savu dziļo un bagāto iekšējo pasauli, klusībā pieņēma notikušo un krasi mainīja savas mūzikas valodas izteiksmi un saturu. No mūsdienu skatpunkta tas liekas pilnīgi loģisks risinājums, lai tajā laikā varētu turpināt komponēt. Un patiesi – nav zināms, vai komponists, attīstot un pilnveidojot savu īpatno mūzikas valodu, nebūtu radījis kādu novitāti vai jaunu mūzikas virzienu latviešu mūzikas kultūrā, ja viņa biogrāfijā nebūtu šādas epizodes.

PSRS politiskā iekārta noteica, ka katram tās pieaugušajam pilsonim bija jābūt "apgaismotam" pastāvošā režīma ideoloģijā un līdz ar to obligāti bija jāapmeklē kursi vai speciālās lekcijas. Šo noteikumu neievērošana vai nepakļaušanās pastāvošai iekārtai varēja draudēt ar politiskām represijām. Daudzi cilvēki pret savu gribu tolaik kļuva par lielvaru konflikta upuriem, un viņiem vairs nebija citas izejas, kā kļūt par paklausīgiem LPSR iedzīvotājiem. Arī Utkins 1950. gadā apmeklēja Latvijas Komunistiskās Partijas Rīgas pilsētas komitejas marksisma-ļeninisma vakara universitāti (LNA/LVA, 472-2p-145: 108).

20. gadsimta 50. gadu vidus komponista dzīvē saistās ar viņa garīgo atmodu, kas atspoguļojas viņa jaunradē. Utkins satika kādu sievieti, kuras vārdu un uzvārdu līdz šim nav izdevies noskaidrot, taču ir zināms, ka abu ciešā draudzība saglabājās līdz pat Utkina nāvei. Šis fakts cilvēkos raisīja dažādas emocijas, zināmā mērā metot ēnu uz komponista biogrāfiju. Taču, neskatoties uz to, uz kādu laiku šī sieviete kļuva par viņa mūzu, tādējādi pozitīvi ietekmējot viņa daiļradi (MVPA, Vidmonte).

Šajos gados komponista darbība tika atzinīgi novērtēta. 1955. un 1956. gadā viņš saņēma LPSR Augstākās Padomes Prezidija atzinības Goda rakstus (LNA/LVA, 472-2p-145: 92), taču no 20. gadsimta 60. gadiem komponista dzīvē un daiļradē iestājās klusuma periods. 1969. gadā, novērtējot Utkina ilggadējo un raženo pedagoģisko darbu, viņa ieguldījumu Latvijas Republikas kultūras dzīves attīstībā un atzīmējot LVK piecdesmit gadu pastāvēšanu, konservatorijas rektorāts un tā laika sabiedriskās organizācijas lūdza LPSR Kultūras ministriju apbalvot docentu ar vēl vienu Goda rakstu, kuru tā paša gada 26. decembrī akceptēja kultūras ministrs Vladimirs Kaupužs (LNA/LVA, 472-2p-145: 125).

20. gadsimta 70. gados Utkins saņēma jaunus apbalvojumus un piedzīvoja pārmaiņas darba pienākumos tieši pedagoģiskajā jomā. 1972. gada 1. aprīlī, Ādolfam Skultem (1909–2000) pēc paša vēlēšanās atkāpjoties no Kompozīcijas katedras vadīšanas pienākumiem, docents Valentīns Utkins tika iecelts par Kompozīcijas katedras vadītāja pienākumu izpildītāju līdz mācību gada beigām. Taču jau 16. maijā, pamatojoties uz konservatorijas Padomes sēdes pedagogu vēlēšanu rezultātiem turpmākajiem pieciem gadiem, viņš tika ievēlēts par profesoru (LNA/LVA, 472-2p-145: 123). 1973. gadā

Utkins kļuva par Jāzepa Vītola LVK Kompozīcijas katedras vadītāju, pildot šo amatu deviņus gadus (LNA/LVA, 472-2p-145: 85).

Šajā desmitgadē komponista dzīvē norisa vēl divi zīmīgi notikumi. 1977. gadā Jāzepa Vītola Latvijas PSR Valsts konservatorijas rektorāts izvirzīja Utkinu LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbinieka titula piešķiršanai. Jautājuma izskatīšana ieilga, LPSR Augstākās Padomes Prezidijs šo titulu Valentīnam Utkinam piešķīra tikai 1979. gadā. Šajā laika periodā tas nav vienīgais apbalvojums, kuru saņēma komponists – 1978. gadā viņam tika piešķirta medaļa *Darba veterāns* (LNA/LVA, 472-2p-145: 92).

Utkina dzīves pēdējās divas desmitgades ir bijušas kontrastējošu notikumu pilnas. To raksturo lieli panākumi un zaudējumi, kas ļoti būtiski ietekmēja komponista pašsajūtu. 1980. gada 18. janvārī PSRS Ministru Padomes Augstākā Atestāciju komisija Maskavā atestēja Valentīnu Utkinu par Kompozīcijas katedras profesoru (LNA/LVA, 472-2p-145: 111). Taču viņam šis fakts šķita diezgan mazsvarīgs, jo tajā pat laikā pēc ilgstošas slimības (diagnoze nezināma) 41 gada vecumā mira viņa jaunākais dēls Aleksandrs. Tas Utkinam laupīja garīgos spēkus, un, neskatoties uz saņemto līdzjūtību, līdzcilvēku un ģimenes atbalstu, viņš izjuta neizturamas ciešanas, lai arī nekad par to skaļi nerunāja. Psiholoģiskais trieciens bija tik milzīgs, ka Utkins pat nebija spējīgs aiziet uz dēla bērēm (MVPA, Vidmonte).

Šis notikums komponista dzīvē aizsāka pārdzīvojumu sēriju, kas turpinājās līdz pat viņa nāvei. Viņš tā arī nespēja atgūties no pārdzīvojumiem, kas bija saistīti ar viņa jaunākā dēla nāvi, taču drīz pēc tam sekoja nākamie grūtie pārbaudījumi. 76 gadu vecumā Utkins atkāpās no Kompozīcijas katedras vadīšanas konservatorijā, 1981. gada 20. jūlijā uzrakstot iesniegumu rektoram Imantam Kokaram. Tomēr viņa pedagoģiskā darbība neapstājās – viņš lūdza rektoram atļauju piedalīties vēlēšanās konservatorijas Padomē, lai varētu kandidēt uz profesora štata vietu kompozīcijas katedrā nākamajiem pieciem gadiem. Vēlēšanu iznākums bija veiksmīgs, Utkinam ļāva turpināt strādāt kompozīcijas katedrā par profesoru uz pusslodzi, un šajā amatā viņš nostrādāja vēl trīs gadus (LNA/LVA, 472-2p-145: 85).

1984. gada 8. jūnijā pēc ilgstošas plaušu slimības slimnīcā mirst Utkina dzīvesbiedre Marija. Laikabiedri atminas, ka Utkinu pāris saviesīgajā dzīvē nekad nav satikti plecu pie pleca, taču Valentīns Utkins, palikdams viens savā dzīvoklī, ar lielām skumjām ilgojās pēc savas aizgājušās dzīvesbiedres klātbūtnes (MVPA, Vidmonte).

Valentīna Utkina 80 gadu jubileja bija pēdējais redzamais notikums viņa karjerā, kurš tika atzīmēts presē ar profesora bijušo studentu apsveikumiem (*Literatūra un Māksla*, 13.07.1984., 6). Turpmāk viņa pedagoģiskā slodze aizvien samazinājās. 1985. gadā, pamatojoties uz Jāzepa Vītola LVK rektorāta priekšlikumu, Latvijas Kultūras ministrija piekrita piešķirt Utkinam profesora konsultanta vietu. Tomēr šo amatu viņš pildīja neilgi. 82 gadu vecumā viņš uzrakstīja savu pēdējo iesniegumu: “Lūdzu mani ar 1986. gada 1. septembri atbrīvot no profesora konsultanta pienākumiem konservatorijā” (LNA/LVA, 472-2p-145: 87). Līdz ar to Utkina pedagoģiskais darbs bija noslēdzies un viņš devās pelnītā pensijā.

Pēdējie astoņi gadi Valentīna dzīvē ir bijuši īpaši smagi un zināmā mērā pat dramatiski. Visdrīzāk, viņš piedzīvoja lielu vientulību, jo lielāko daļu savas ikdienas bija spiests vadīt vienatnē. Attiecības starp brāļiem bija sarautas. Nikolajs bija devies uz ārzemēm, un saziņa bija pārtrūkusi, atstājot vien neatbildētu jautājumu, kur viņš atrodas. Attiecības ar brāli Borisu bija pilnībā atsalušas, jo tās negatīvi ietekmēja mantojuma lietas. Dzīvodami vienā mājā un blakus dzīvokļos, brāļi bija viens otram sveši. Daļa no viņa ģimenes (jaunākais dēls un sieva) bija miruši. Vecākais dēls Vladimirs, mediķis būdams, uzņēmās galvenās rūpes par tēvu, taču pavisam drīz viņus abus skāra vēl lielāka traģēdija (MVPA, Vidmonte).

Utkins diezgan strauji sāka zaudēt veselību, taču it īpaši tas skāra viņa atmiņu. Savā grāmatā "Tā bija" (*Tak bylo*) muzikoloģe Lija Krasinska atminas šādu gadījumu:

"Tomēr V. F. Utkins ļoti agri zaudēja atmiņu. Izstāstīšu par pēdējo viņa vizīti. [...] Zvans durvīs. Stāv Valentīns. [...] "Ak, Lijiņa, cik patīkami satikties, atceries jaunību...", – utt. Un pēc tam pēkšņi jautājums "Vai tu nezini, kādēļ es pie tevis atnācu?" [...] Viņš nosēdēja pie manis, laikam, pusotru stundu. Pa to laiku reizes desmit jautāja: "Tu nezini, kādēļ es pie tevis atnācu?" Kad bija izsmeltas visas kontakta iespējas un viņš gāja prom, es vēru vaļā durvis un dzirdu jautājumu: "Lija, vai tu nezini, kādēļ es pie tevis atnācu?" Lūk, tādā stāvoklī viņš bija."¹⁰ (Krasinska 2018: 137–138)

Šīs un citu kaišu dēļ viņš lēnām kļuva par rīcībnespējīgu cilvēku, un dēls ievietoja viņu slimnīcā savā nodaļā. Taču liktenis bija ļoti bargs – Vladimiram galvā atklāja sarkomu. Pavisam drīz, pārcietis vairākas operācijas, arī Vladimirs nonāca slimnīcā – blakus palātā. 1994. gada 24. augustā Vladimirs mirst (MVPA, miršanas apliecība (a)). Valentīns Utkins uz to brīdi vairs nespēj par sevi parūpēties un nonāk veco ļaužu pansionātā, kur 1995. gada 18. martā 91 gada vecumā devās mūžībā. Valentīns Utkins ir apglabāts Pirmajos Meža kapos kopā ar savu ģimeni (MVPA, Vidmonte; miršanas apliecība (b)).

Valentīns Utkins – pedagogs

Valentīns Utkins, vienmēr izjuzdams lielu cieņu pret savu profesoru un ņemdams piemēru no Jāzepa Vītola, arī pats Latvijas mūzikas vēsturē ir iegājis kā atmiņā paliekošs LVK Kompozīcijas katedras pedagogs. Viņa pedagoģiskais darbs stāžs Jāzepa Vītola Latvijas PSR Valsts konservatorijā ir 42 gadi. Viktors Sams (1919–1991), Indulis Dālmanis (1922–1983), Jurijs Glagoļevs (1926–2013), Aldonis Kalniņš (1928), Jāzeps Lipšāns (1929–1989), Jānis Kaijaks (1931–2021), Oļegs Barskovs (1935–2002), Pauls Dambis (1936), Pēteris Vasks (1946), Pēteris Plakidis (1947–2017), Egīls Straume (1950), Ilze Arne (1953), Arturs Maskats (1957) – tie ir tikai daži komponisti, kuri absolvējuši

10 *Odnako V. F. Utkin očen' rano poterāl pamāt'. Rasskažu o poslednem ego posešenii. [...] Zvonok v dver'. Stoit Valentin. [...] "Ah, Liečka, kak priātno vstretit'sā, ūnost' vspominaeš'...", - i vse takoe. A potom vdrug vopros: "A ty ne znaeš', začem ā k tebe prišel?" [...] On prosidel u menā, naverno, časa poltora. I za èto vremā raz desāt' sprašival: "A ty ne znaeš', začem ā k tebe prišel?" Kogda uže byli isčerpāny vse vozmožnosti kontakta i on uhodil, ā otkryvaū dver', on uže stoit v koridore, i ā slyšu vopros: "Liā, a ty ne znaeš', začem ā k tebe prihodil?" Vot v takom on byl sostoānii.*

Valentīna Utkina kompozīcijas klasi. Daļa no kādreizējiem absolventiem arī paši kļuva par pedagogiem dažādās mūzikas mācību iestādēs.

Jekabs Graubiņš (1886–1961) savā dienasgrāmatā raksturojis Utkinu raksturojis šādi: “Komponistu izglītošana Utkinam bija sirdslieta. Viņam tiešām netrūkst ne auss, ne acs, ne zināšanu, ne sirds šim postenim.” (RMM 835084: 42–43)

Savukārt, Jāzeps Vītola Latvijas PSR Valsts konservatorija Valentīnu Utkinu raksturojusi šādi:

“Profesora v. i. V. Utkina pedagoģiskā darba stilam ir raksturīgs augsts prasīgums pret saviem studentiem un to profesionālo meistarību, viņam piemīt spēja atrisināt katra jaunā komponista individuālās īpatnības. Viņa klases absolventi ir līdzvērtīgi pēc kompozīcijas tehniskajām iemaņām, taču ir ļoti atšķirīgi pēc savas mākslinieciskās individualitātes. Viņa pedagoģiskajā procesā liela nozīme ir profesora teorētiskajām zināšanām, viņa spējai domāt mūzikas zinātnes un estētikas vispārīgajās kategorijās.”¹¹ (LNA/LVA, 472-2p-145: 105–106)

“Savā attieksmē pret darbu Valentīns Utkins ir ļoti dziļš, nopietns, ar lielu atbildības sajūtu, kā arī prasībām pret sevi.” (LNA/LVA, 472-2p-145: 124)

Kordiriģents Jānis Dūmiņš savā 60. jubilejas gadā atcerējies: “Cik lielas vērtības dzīvē gūtas no Valentīna Utkina skaņdarbu analīzes lekcijām! Stundās valdīja ļoti dinamisks, vērtējošs, analizējošs un sintezējošs gars [...]” (V. Briede, *Karogs*, 1982, 3).

Aktīva bija arī profesora sabiedriskā dzīve. Vadot kompozīcijas katedru, viņš organizēja dažādus pasākumus, lai pilnveidotu jauno komponistu izaugsmi, pēc viņa iniciatīvas sāka studentu atskaites koncertu rīkošana dažādu pilsētu mūzikas vidusskolās (LNA/LVA, 472-2p-145: 136, 106). 1974. gadā viņš kļuva par pirmo kompozīcijas pasniedzēju LVK studējošiem asistentūrā¹². Pēteris Plakidis bija pirmais, kurš ar autorkoncertu absolvēja Jāzeps Vītola Latvijas Valsts konservatorijas asistentūru kompozīcijas specialitātē toreiz profesora vietas izpildītāja Valentīna Utkina klasē (O. Grāvītis, *Literatūra un Māksla*, 24.04.1976., 13).

Utkina studentu atmiņas atspoguļo ne tikai viņa pasniegšanas metodes, bet arī izturēšanās manieri. Viņa absolventi visi kā viens atceras, ka profesors allaž rūpējās par saviem studentiem, aizstāvēja viņus un, būdams par stipru aizmuguri, deva saviem izglītojamiem lielu drošības un atbalsta sajūtu. Komponists Arturs Maskats ir teicis:

11 *Dlā pedagogičeskoj deātēl'nosti i.o.professora V.Utkina harakterny vysokaā trebovatel'nost' k svoim učenikam po otnošeniu i ih professional'nomu masterstvu i umenie sbereč' priznaki tvorčeskih osobennostej každogo, vvidu čego, vypuskniki ego klassa ravnosil'ny po razvitiū tehniki, no ves'ma otličaūtsā po svoim hudožestvennym individual'nostām. Horošee vliānie na pedagogičeskij process okazyvaet i teoretičeskaā podgotovka V.Utkina, ego sposobnost' myšleniā obobšennymi kategoriāmi ēstetiki i muzykal'noj nauki.*

12 PSRS laikā asistentūra bija profesionālo zināšanu un iemaņu padziļināšanas studiju forma pēc mākslas augstskolas absolvēšanas, kura deva iespēju uzsākt darbu augstākajā mācību iestādē asistenta amatā (Pedagoģiskij terminoloģiskij slovar'. Asistentura (assistentatura) stažirovka.).

“Ja kādam kaut kur (kādā no mācību priekšmetiem un ne tikai) neveicās, Utkins vienmēr metās palīgā. Allaž diplomātiski un neuzkrītoši gāja kaut ko sarunāt” (A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4).

Darbu kompozīcijas klasē Utkins pilnībā vērsa uz paša studenta sevis izzināšanas un meklēšanas procesu. Tika nodrošināts viss nepieciešamais, lai students, nepalikdams bez piemēriem, tomēr būtu spiests rast savu formas un mūzikas materiāla risinājumu. Viņa kompozīcijas klases absolventi¹³ atceras, ka profesoram ļoti patika runāt, daloties dažādos iespaidos un atmiņās, reizēm viņš runāja par glezniecību, taču viņš nekad nerunāja par savu mūziku un nerādīja savu partitūru paraugus, rūpēdamies par to, lai neapslāpētu katra studenta radošo un individuālo potenciālu. Daudzi atminas, ka, būdams labs pianists, viņš nekad nespēlēja priekšā, lai neietekmētu paša studenta kompozīcijas domu gājienu un individuālo stilistiku. Arī tad, kad Valentīna Utkina domas par mūziku ar studentiem atšķīrās, viņš nekad neteica nē, spēdams ļoti taktiski un tolerantī pamatot savu viedokli.

Arturs Maskats 1984. gada augusta mēneša žurnālā *Liesma* atminas savu pasniedzēju ar pateicības vārdiem:

“Tomēr vairāk gribētu pastāstīt par tiem cilvēkiem, bez kuriem es nebūtu komponists. Mācoties Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā, nolēmu kļūt par muzikologu. Varbūt tāpēc, ka nebija atsevišķas kompozīcijas nodaļas, bet vairāk gan tāpēc, ka vienkārši neredzēju sevī komponista spējas. Jānis Līcītis – mans mūzikas teorētisko priekšmetu skolotājs – burtiski aiz rokas aizveda uz konsultāciju pie komponista Valentīna Utkina. Tur arī paliku – Jāzepa Vītola LVK profesora V. Utkina kompozīcijas klasē. Liels paldies profesoram par tiem kompozīcijas mākslas pamatiem plus pašbrīvību, ko man viņš deva un ļāva.” (I. Zakāmennija, *Liesma*, 1984, 8).

Katram studentam viņš atstāja brīvību un mācību procesā nekad neuzspieda savu redzējumu par to, kā vajadzētu vai kā jādara. Vienlaikus viņš lūdza pamatot katru uzrakstīto noti, lai viss, kas no studenta puses tika sacerēts, būtu ar savu jēgu un mērķi. Pēc Pētera Vaska vārdiem, pie profesora Utkina varēja rakstīt visādi, galvenais, ka tu spēj pārliecināt klausītāju. “Mūzika runā tāpat kā cilvēki,” saviem studentiem teicis Utkins (A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4). Pēc Jāņa Kaijaka vārdiem, viņam bija ļoti svarīgi “izsist” studentu no *kvadrātisma* un viņa galvenais uzdevums bija rosināt studentu domāt pašam. (A. M. Burve, *Mūzikas saule*, 2019, 4).

Par uzskatāmu pierādījumu Valentīna Utkina pedagoģiskās meistarības rezultātam var kalpot viņa paša vārdi par Pēteri Plakidi, kuri tika iemūžināti 1976. gadā izdotajā žurnālā *Smena* (krievu val.):

“Atceros, kad viņš (Pēteris Plakidis) ceturtajā kursā rakstīja savu *Mūziku klavierēm, stīgām un timpāniem*, es viņam ieteicu pārmērīgi neaizrauties ar akordiem, šajā gadījumā, pēc maniem ieskatiem, ne visai pamatotiem. Bet

13 Intervētie komponisti Jānis Kaijaks (MVPA, Kaijaks (2020a)), Pauls Dambis (MVPA, Dambis (2020)), Ilze Arne (MVPA, Arne (2021)), Pēteris Vasks (MVPA, Vasks (2021)).

viņš man tā klusām, bet stingri: “Nē, Valentīn Fjodorovič, man te viss ir svarīgi.” (L. Švarc, *Smena*, 1976, 21)

Komunikācijā starp profesoru un studentiem valdīja liela savstarpēja cieņa, taču studenti izjuta lielu bijību pret savu profesoru. Viņam studiju procesā bija svarīga precizitāte un punktualitāte, taču visu darbu caurstrāvoja humānisms. Valentīna Utkina pedagoģiskās darbības moto atspoguļojas viņa paša teiktajos vārdos: “Man nav lielāka gandarījuma kā tas, ka mani audzēkņi kļuvuši par labiem komponistiem.” (*Literatūra un Māksla*, 13.07.1984., 6).

Daiļrade un tās periodizācija

Valentīna Utkina daiļradi veido dažādu žanru skaņdarbi, kas tapuši dažādos komponista dzīves un radošās darbības periodos (skatīt Pielikumā). Zīmīgi, ka katrā periodā priekšplānā izvirzījies kāds konkrēts žanrs.

Pirmais ir **pirmsstudiju un studiju periods**. Par tādu tiek pieņemts laika posms no 1926. līdz 1941. gadam, un tā robežas no vienas puses iezīmē pirmais pabeigtais Valentīna Utkina skaņdarbs, bet no otras – Latvijas Konservatorijas absolvēšana, ieskaitot divu gadu meistarklašu periodu pie Jāzepa Vītola. Pie pirmsstudiju darbiem tiek pieskaitīti vairāki opusi, kuri atrasti komponista privātajā arhīvā (VUPA).

155

Pirmais no tiem – *Poēma (Poēma)* klavierēm – datēts ar 1926. gadu. Jau pirmajos sacerējumos redzama komponista pastiprinātā interese par klavierēm. Uzticība pret šo instrumentu, kura spēli viņš pats lieliski pārvaldīja, saglabājās līdz pat otrā radošā perioda beigām, kuram Utkina mākslinieciskās darbības ceļā seko redzams lūzums, un klavieru loma viņa daiļradē mainās. Par lielu nožēlu lielākais vairums pirmā perioda darbu nav saglabājies, tādēļ nav iespējams precīzi pateikt, cik radoši bagātīgs tas ir bijis. Tomēr viņa agrīnajā darbībā ir vairāki ievēribas cienīgi darbi. Pie tādiem pārsvarā ir pieskaitāmi studiju laikā tapušie izvērstās formas sacerējumi, piemēram, Pirmā simfonija *gis moll* op. 4 (1936), Tēma ar variācijām klavierēm op. 2 (1938) un Pirmā sonāte klavierēm *gis moll* op. 4 (1939).

Pirms Utkins saņēma Latvijas Konservatorijas brīvmākslinieka diplomu, viņa kompozīcijas profesors Jāzeps Vītols savu studentu raksturoja visai rezervēti:

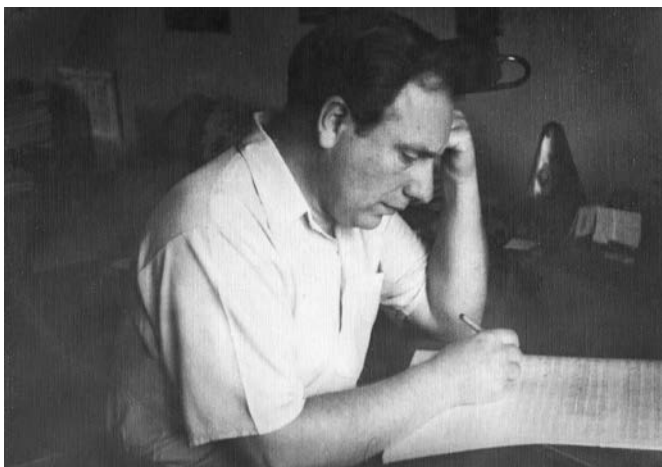
“Programmas mūziķis. Varbūt iznāks komponists. Raksta noteikti krieviskā garā, Musorgska un Rimskā-Korsakova dievinātājs. Harmoniski diezgan bagāts, formā dažkārt ieteicams vairāk miera – vēl neprot komponējot rīkoties ar pulksteni un klausītāju pacietību. Vēlams, lai turpinātu praktiskās kompozīcijas kursā.” (LNA/LVA, 1655-1-1451: 46)

Ņemot vērā to, ka komponista pirmsstudiju darbi ir vēl *nenobrieduša* autora opusi, šajā laikā un pēc tam arī studiju gados Utkins tomēr piesaka sevi kā varošu, idejām bagātu un konkurētspējīgu jauno komponistu. Pirmsstudiju darbu nosaukumi, mums pieejamo Utkina vokālo darbu teksta autoru izvēle, Vītola raksturojums, kā arī paša

komponista izcelsme apliecina, ka sākotnēji viņa daiļrade pilnībā sakņojas krievu mūzikas tradīcijās.

Valentīna Utkina **otrais radošais periods ilgst no 1941. gada līdz 1958. gadam.** Tas ir aktīvākais un ražīgākais komponista darbības laiks. Pilnā mērā atklājas viņa spēja čakli strādāt, kas ļauj uzplaukt un atvērties viņa radošajam potenciālam (skat. 4. attēlu). Tieši pēckara gados viņa daiļrade sasniedz plašāko vērienu. Šajā laika posmā komponists nemitīgi attīstās un meklē aizvien jaunus izteiksmes līdzekļus. Milda Zālīte (1903–1981) 1947. gadā laikrakstā *Literatūra un Māksla* Nr. 43 rakstīja:

“Valentīns Utkins ir meklētājs, kas neapmierinās ar sasniegto, un tagad jau viņš raksta citādi nekā pirms pāris gadiem, kad tapa šī (otrā) simfonija. To rāda viņa *klaviersonata*: tās tehniskā valoda ir daudz radikālāka. Taču ir simfonijā, ir *sonatā* saredzam autora īpatno seju.” (M. Zālīte, *Literatūra un Māksla*. 24.10.1947., 5)

4. attēls. Valentīns Utkins pie darba (gads nav zināms).

Tieši šajā periodā izkristalizējas viņa mūzikas valoda, harmonija, kompozīcijas forma un radošās darbības lauks jeb viņa *īpatnā seja*. Pēcstudiju periods ir bagāts ar dažāda rakstura un žanra darbiem. Zīmīgākie no tiem ir Otrā simfonija *h moll* op. 6 (1944), *Svētku Romantiskā uvertūra* op. 22 (1951), Otrā klaviersonāte *gis moll* op. 9 (1946) un Trešā klaviersonāte *D dur* op. 12 (1947).

Klaviermūzika Utkina daiļradē ieņem sevišķu vietu. Īpaši autors ir iemīlojis tieši sonātes un *klavieru dainas* žanru. Ne tikai šajā periodā, bet arī vispār komponista daiļradē zīmīgākie no klavierdarbiem ir *Prelūdijas* (1945) un *Dainas* klavierēm. *Prelūdijas* op. 7 (1945) ir veltījums komponista draugam un kolēģim Pēterim Barisonam (1904–1947). Par vienu no spilgtākajiem paraugiem komponista klavieru jaunradē tiek uzskatītas tieši *Dainas*, kuras ir tapušas laika posmā no 1951. līdz 1953. gadam (skatīt Pielikumā). *Latviešu mūzikas hrestomātijā* (1957) *Dainas* tiek raksturotas šādi:

“Pēc sava satura un rakstura tās tuvas klavieru prelūdijas, dažkārt poēmas žanram; tajās izpaužas gan liriski, gan episki, gan pastorāli, gan rotaļīgi vai

humoristiski, gan pacilātības, līksma dzīves prieka tēli. *Dainu* muzikālajā valodā komponists risina latviska, nacionālā stila problēmas, radoši izmantodams tautas mūzikas intonācijas.” (Vītoliņš 1957: 33)

Kopumā Utkina dainas apkopotas divās *Dainu burtniecās* (op. 19, 23), kurās katrā ir četras kompozīcijas. Savukārt, ziņas par Utkina simfoniskās mūzikas darbiem ir ļoti pretrunīgas. Ir skaidrs, ka viņš turpina iet romantisma un krievu klasiskās mūzikas tradīciju ceļu. Periodikā minēts, ka komponists pievērsās programmatiskajam simfonismam (N. Grīnfelds, *Literatūra un Māksla*, 20.07.1974., 12). Par to vedina domāt arī vairāki komponista atstātie mūzikas paraugi, taču, lai pilnībā apliecinātu Utkina piederību programmatiskajam simfonismam, ir rūpīgi jāizpēta viņa simfoniskā daiļrade.

Par Utkina Pirmo simfoniju (1939) ir zināms ļoti maz. Tiek pieņemts, ka tā sacerēta studiju laikā. Komponista daiļrades aprakstos ir saglabāties tikai opuss, sarakstīšanas gads un tonalitāte, taču plašākas ziņas par viņa Pirmo simfoniju nav atrodamas. Otrā simfonija (1946) tapusi Otrā pasaules kara laikā un tiek uztverta kā nopietns episks darbs. 1947. gada mūzikas dekādē tā piedzīvo savu pirmatskaņojumu, taču pēc tam vairs nav izpildīta. Simfonija tika novērtēta visai atzinīgi, kaut gan retrospektīvais skatījums parāda, ka tā laika politiskā ideoloģija, kura skāra arī mākslas jomas, tai piedēvēja visai aplamu politiski tendētu saturu.

“Doma simfonijas rakstīšanai komponistam radās Lielā Tēvijas kara laikā. Padomju Savienības tautas cīņa pret fašistisko Vāciju un tās satelītiem un spožā uzvara ir visas jaunās simfonijas pamatā.” (V. Jumis, *Cīņa*, 5.10.1947., 4)

Šāds simfonijas raksturojums presē tika piedāvāts interesentiem, kaut būtībā neatbilst komponista personībai un viņa daiļrades skatījumam. Šajā simfonijā Utkins izmanto krievu tautas dziesmas *Zvaniņa zvani* (*Zvonili kolokola*) motīvus, kas, savijoties ar oriģinālmotīviem, kļūst par šīs simfonijas tematisma avotu, nepārprotami apliecinot piederību krievu klasiskajai tradīcijai. Šo faktu pastiprina arī katrai simfonijas daļai dotie epigrāfi. Tā laika mūziķu aprindās simfonija izraisa neviennozīmīgas atsauksmes. Arnolds Klotiņš grāmatā *Mūzika pēckara staļinismā* raksta:

“Pēterim Smilgam imponē krievu klasiskās mūzikas stilistika, Jēkabs Graubiņš aukstasinīgi aizrāda, ka simfonijā izmantota krievu tautas melodija, savukārt Jānis Ivanovs, nebūdamas sajūsmā par retrospektīvo krievu stilistiku, apsvēc autoru ar to, ka viņš citos darbos to jau pāraudzis un iet jaunus ceļus.” (Klotiņš 2018: 515)

Avotos ir minēta komponista Trešā simfonija *h moll* (1957) (*Latvijas komponisti un muzikologi* 1989: 146; Kārklīņš 1990: 461). Simfonija bija iecerēta kā programmatisks opuss pēc pazīstamā Beļģijas rakstnieka Šarla de Kostēra (*Charles de Coster*, 1827–1879) vēsturiskā dēku romāna *Leģenda par Tilu Pūcesspieģeli* (“*La Légende d’Ulenspiegel*”, 1867) motīviem. Diemžēl simfonijas partitūra mūsdienās nav atrodama. Savukārt, komponista personīgajā arhīvā pieejams klavierizvilkums darbam *Latviešu dejas simfoniskajam orķestrim* op. 24 (1954). Kāpēc šī partitūra netika instrumentēta, paliek neatbildēts jautājums. Pēc komponista un diriģenta Jāņa Kaijaka vārdiem, Utkins savā

mūzikā domāja simfoniski, taču baidījās no simfoniskā orķestra un instrumentācijas kopumā (MVPA, Kaijaks 2020a). Vairāk gan ticams, ka *Latviešu dejas simfoniskajam orķestrim* netika instrumentētas orķestrim kāda personīga apstākļa dēļ, jo iepriekšējie viņa darbi simfoniskajam orķestrim apliecināja viņa profesionalitāti.

Valentīns Utkins komponējis arī divas uvertīras simfoniskajam orķestrim. Abas no tām savulaik ir piedzīvojušas veiksmīgu skatuves dzīvi. *Svētku uvertīra* (1948) ir bijusi iekļauta valsts pasūtījuma skaņdarbu sarakstā, kurš tika veiksmīgi apstiprināts. Tā tika pasūtīnāta *X Vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem*, kas tika veltīti septiņdesmit piektajai gadadienai un kas PSRS okupācijas periodā oficiāli tika nosaukti par *Padomju Latvijas Pirmajiem Dziesmu svētkiem*. Šo uvertīru Nilss Grīnfelds atzinis par brīvu no agrākajām formālisma iezīmēm un vienlaikus tomēr pārmetis Utkina mūzikai konfliktu un cīņu “starp svētku noskaņām un kādām tumšām šaubām” (Klotiņš 2018: 514). Savukārt *Svētku Romantiskā uvertīra* op. 22 (1951) tika sarakstīta par godu Rīgas pilsētas 750. gadadienai 1951. gadā. Uvertīras ievadā skan fanfaras, kas izaug no latviešu tautasdziesmas *Rīga dimd* intonācijām. Kopumā darbs ir gaišas liksmes un svētku prieka pilns.

Līdz ar Otrā pasaules kara beigām komponista daiļradē ienāk padomju režīma diktēta tematika. Zināmā mērā tā nomāc komponista līdz šim brīvo *radošo elpu*. Lielākajam vairumam opusu noteikta tematika bija tikai tādēļ, ka to prasīja politiskā iekārta un nepieciešamība izdzīvot kā komponistam, kā arī vajadzība palikt mūziķu aprindās. Lai varētu izdot savus darbus, bija jātop arī darbiem, kuri *glaimo* padomju režīmam. Retrospektīvi ir skaidrs, ka daļa skaņdarbu, kas tika izdoti, tolaik bija visai aktuāli, taču mūsdienās ir zaudējuši savu jēgu, māksliniecisko vērtību un šobrīd tiek uzlūkoti vienīgi kā sauss vēsturisks fakts. Pie tādiem var pieskaitīt *Miera cīnītāju dziesma* solistam, vīru korim un simfoniskajam orķestrim ar Jūlija Vanaga vādiem (1951), *Pionieru dziesma* bērnu korim ar Andreja Baloža vādiem (1948), *Pionieru, vārpu lasītāju dziesma* bērnu korim a capella ar Jāņa Žigura vādiem (1948), *Kolhoza namdari* baritonam ar vīru kori vādiem ar Alfrēda Krūkļa vādiem (1948), *Mūžības granītā cirsts* vokāls cikls balsij ar klavierēm ar dažādu autoru vādiem (1970) un *Triāda (Triada)* baritonam (basam) un simfoniskajam orķestrim ar Jevgēņija Jevtušenko (1932–2017) vādiem no poēmas *Bratskas HES (Bratskaâ GÈS)* (sacerēšanas gads nav zināms).

Līdzās klaviermūzikai un simfoniskajai mūzikai šajā periodā redzamu vietu autora daiļradē ieņem vokālās mūzikas žanrs un kora mūzika. Top vesela virkne solo dziesmu ar klavieru pavadījumu un atzītu dzejnieku vādiem. Līdzīgi kā simfoniskajā daiļradē, arī vokālās mūzikas jomā Valentīns Utkins saskaras ar asu savas daiļrades kritiku. LPKS plēnumā 1949. gada rudenī vairāku solo dziesmu izteiksme tiek nodēvēta par “pārāk individualizētu” (Klotiņš 2018: 515).

Šajā jaunrades periodā tiek sacerētas vairākas kora dziesmas bērniem, taču atsevišķā sadaļā var iedalīt kora dziesmas ar tekstu, kurš slavina tā laika padomju okupācijas politisko režīmu un sabiedriskās dzīves iekārta. Ir absolūti skaidrs, ka tāda repertuāra tapšanu noteica totalitārā režīma cenzūras ietekme.

Pie komponista nerealizētajām idejām pieder divi skatuves žanra darbi. 1952. gada laikrakstā *Literatūra un Māksla* Nr. 28 ir atrodams ieraksts:

“Komponistu savienības valdes sēdē apsprieda un pieņēma konkrētus plānus un lēmumus par operas jaunrades aktivizēšanu. Vēl šā gada jūlijā komponistu jaunrades namā Lielupē iztirzāja vairākus jaunus operu libretus (scenārijus) [...] 23. un 30. jūlijā darba kārtībā – P. Smilgas scenārija *Šopēna sirds* un M. Zariņa operas *Rīta vējš* libreta apspriešana. Noslēgumā A. Žilinska baleta libreta *Ina grib visu zināt* un Valentīna Utkina un Elīnas Zālītes scenārija *Zvejniekiems* iztirzāšana.” (*Literatūra un Māksla*, 13.07.1952., 4)

Operas librets ir saglabājies komponista personīgajā arhīvā starp citiem rokrakstiem. Otrs lielais iecerētais skatuves darbs ir opera *Imants Sudmalis* ar Valda Grēviņa (1921–1961) libretu. Norādes par šī darba ieceri ir atrodams periodikā un KS sēžu protokolos. Arnolds Klotiņš savā pētījumā raksta:

“Librets Valentīna Utkina plānotajai operai par Imantu Sudmali līdz 1951. gada aprīlim tika pārstrādāts 16 reizes. Libretiste Elīna Zālīte šī paša komponista iecerētajai operai par zvejnieku dzīvi *Gaišais krasts* pēc līdzīgas pacietības pārbaudes no līdzdalības atteikusies.” (Klotiņš 2018: 372)

Šīs komponista nerealizētās daiļrades vēsturiskais fakts ļoti uzskatāmi pierāda, ka tobrīd perspektīvie operu libreti bija nemitīgi jāpārveido. No citētā teksta kļūst skaidrs, ka opera *Zvejniekiems* un *Gaišais krasts*, visdrīzāk, ir viens un tas pats darbs, kurš tiek transformēts, lai izdabātu sava laika prasībām. Domājams, ka abi iepriekš minētie iecerētie opusi kļuva par totalitārās politiskās ideoloģijas upuriem un, visticamāk, netika apstiprināti Operas, LPKS un Mākslas lietu pārvaldes komisiju sanāksmēs.

Abos iepriekš minētajos periodos komponista daiļradē vērojama žanru dažādība, taču vienlaikus arī zināma pēctecība. Viņa daiļradē ir pārstāvēti klavieru mūzikas, vokālās, vokāli instrumentālās, kora un simfoniskās mūzikas žanri. Protams, rodas jautājums, kāpēc Utkins nav izvēlējis uzrakstīt nevienu instrumentālās kameramūzikas darbu. Iespējams, ka komponists, pilnībā ieļļaujoties tā laika latviešu mūzikas kultūras attīstībā, bagātināja tieši tos žanrus, kuri tajā laikā strauji uzplauka, izvirzījās priekšplānā un veidoja latviešu mūzikas kultūras kodolu.

Par šī perioda beigām liecina krasas izmaiņas darbu tematikā, žanru izvēlē un skaņdarbu mākslinieciskajā vērtībā. 1960. gadu var uzskatīt par robežlīniju komponista **trešajam radošajam periodam**, kurš 1985. gadā, kad ir izdots pēdējais Utkina darbu krājums, noslēdz komponista radošo darbību. Tobrīd komponistam bija 81 gads. Šajā laikā galvenais akcents likts uz instrumentālo mūziku pedagoģiskajam repertuāram. Ar nožēlu jāsaka, ka trešajā periodā Utkins ir uzrakstījis tikai vienu solo klavierdarbu – 1969. gadā tapa *Daina*, kura līdz šim nekur netika publicēta un ilgu gadu glabājās komponista personīgajā arhīvā. Tā veltīta Ādolfam Skultem un acīmredzot 1969. gada 28. oktobrī tika pasniegta Skultem kā dāvana 60 gadu jubilejā.

Trešajā radošajā periodā ir tapis tikai viens darbs klavierēm solo. Šī perioda repertuārs skaidri parāda – klavieres Utkina daiļradē kļūst par otrā plāna instrumentu. Pēdējā daiļrades posmā priekšplānā izvirzās skaņdarbi citiem instrumentiem, taču instrumentu izvēle ir diezgan šaura – tikai trompete, fagots, mežragis un klarnete. Pie būtiskākajiem instrumentālajiem opusiem ir pieskaitāmi šādi darbi: *Desmit koncertēdes* trompetei un klavierēm (izdotas 1985), *Serenāde* mežragu kvartetam (1973), *In modo classico* fagotam un klavierēm (izdots 1978) un *Improvizācija* jeb otrā daļa no sonātes klarnetei un klavierēm (izdota 1978).

Ļoti saistoša ir *Serenādes* mežragu kvartetam tapšanas vēsture. Līdzīgi kā *Desmit koncertēdes* trompetei un klavierēm, *Serenādes* daļas tika sarakstīta dažādos gadu desmitos. Divas daļas no šī cikla (*Pārdomas* un *Apsveikums*) tika sarakstītas 1960. gadā un sākotnēji konservatorijai tika iesniegtas kā divi atsevišķi skaņdarbi. Nav zināms, kurā laika posmā tika sacerētas pārējās daļas, taču *Serenāde* kā piecdaļu cikls (skatīt Pielikumā) tika pabeigta 1973. gadā. Darbs bija paredzēts kā apsveikums Utkina tuvam draugam gleznotājam Konrādam Ubānam (1893–1981) astoņdesmit gadu jubilejā.

Desmit koncertēdes trombai (trompetei) un klavierēm ir dažādu eņģu cikls, kura sākotnējā ideja dienasgaismu ierauga 1963./1964. gadā, kad top pirmā eņģe domažorā. Interesanti, ka šajā gadā tiek sarakstītas vairākas eņģes, taču turpinājumu un publicēšanu cikls piedzīvo tikai pēc divdesmit gadiem, kad 1985. gadā to izdeva LPSR Kultūras ministrijas Mācību iestāžu metodiskais kabinets (Utkins 1985).

Šī cikla eņģes nav savā starpā idejiski saistītas. Katra no tām ir paredzēta kāda tehniskā elementa izkopšanai. Taču tās nevar uzskatīt par ikdienas tehniskajiem vingrinājumiem, jo pats žanra nosaukums *koncertēde* paredz to, ka tas ir skatuves darbs. Šādi dati gan nav atrodam, tomēr pieļaujams, ka koncertēdes radītas pēc kāda no tā laika spožāko trompetistu vai arī konservatorijas trompetes klases pasniedzēja ierosinājuma, lai veicinātu attiecīgās specialitātes izaugsmi Latvijā.

Attiecībā uz pārējiem minētajiem darbiem koka pūšaminstrumentiem jākonstatē, ka informācijas par šo darbu tapšanu ir ļoti maz. Ir zināmi tikai fragmentāri fakti. Skaņdarbs fagotam un klavierēm *In modo classico* ir rakstīts kā piemiņa Johanam Sebastiānam Baham (1685–1750), savukārt klarnetei acīmredzot bija iecerēta sonāte. Šobrīd ir pieejama tikai otrā sonātes daļa un arī autora personīgajā arhīvā diemžēl nav saglabājušās skices, kas liecinātu par pārējo daļu eksistenci. Vēl šajā periodā top trīs eņģes klarnetei.

Otrā lielā sfērā, kura tika pārstāvēta komponista noslēdzošajā daiļrades periodā, ir vokāli instrumentālie cikli. Divi no tiem – *Mūžības granītā cirsts* balsij un klavierēm, kā arī *Triāde* baritonam un simfoniskajam orķestrim – ir zaudējuši savu jēgu un kļuvuši neaktuāli politiskās tematikas dēļ. Vienīgais no Utkina vokāli instrumentālajiem cikliem, kas šodien vēl var izraisīt interesi, ir dziesmu cikls *Dzīvības vārdā* (1971) ar Mirdzas Ķempes vārdiem. Visi trīs cikli ir tapuši aptuveni vienā laikā, ap 1971. gadu.

Ārpus Utkina daiļrades periodizācijas atsevišķi ir jāizdala vēl divi būtiski viņa darbības aspekti. Pirmais – Utkina metodiskais kopdarbs ar izcilo muzikoloģi Liju Krasinsku (1911–2009). Viņa sadarbības rezultātā ir tapusi *Mūzikas elementārā teorija: mācību grāmata mūzikas vidusskolām* (Utkins, Krasinska 1951). Tā pirmo reizi tika izdota 1951. gadā un ir piedzīvojusi deviņus atkārtotus izdevumus latviešu (1959, 1965, 1983) un krievu valodā (1953, 1965, 1983, 1991, 2007, 2012) (Utkin, Krasinska 1965). Šī grāmata vēl joprojām tiek izmantota mūzikas mācību procesā. Ideja par mācību literatūras izveidi pilnībā pieder Valentīnam Utkinam, savukārt korekcijas vairākās redakcijās – Lijai Krasinskai (Krasinska 2018: 137).

Nenoliedzami komponists ir devis savu ieguldījumu vidējā un augstākā līmeņa mūzikas izglītības metodisko mācību materiālu izveidē. Pie tādiem ir pieskaitāmi ne tikai iepriekš minētie paša autora darbi, bet arī 1978. gadā mācību iestāžu metodiskajā kabinetā izdots *Latviešu padomju komponistu skaņdarbu krājums koka pūšaminstrumentiem ar klavieru pavadījumu* konservatorijas studentiem un mūzikas vidusskolu audzēkņiem (Utkins 1978). Krājumā ietilpst gan Utkina, gan viņa laikabiedru darbi.

Otrs darbības aspekts ir skaņdarbu rokraksti, kuri ir daļēji pabeigti un glabājas Utkina personīgajā arhīvā. Tās nav tikai autora rokrakstu skices. Starp komponista rokrakstiem ir atrodamī vairāki simfoniskie darbi, kuri ir pabeigti, taču nav instrumentēti, un virkne klavieru miniatūru. Pēc mūzikas valodas un sarežģītības pakāpes var secināt, ka klavirdarbi ir domāti bērniem un to mērķis ir papildināt pedagoģisko repertuāru. Tāpat arhīvā ir vairāki instrumentāli skaņdarbi, kuri gaida savu restaurāciju un publiskošanu. Pētot komponista atstāto mantojumu, var redzēt, ka tam bija daudz radošu ideju, taču kaut kādu iemeslu dēļ tās ne vienmēr tika realizētas (VUPA, manuskripti).

Fakts, ka pēc 1960. gada Utkina daiļrade ievirzās citā gultnē un tik nozīmīgie simfoniskie darbi, klavieržanri un vokālā mūzika tiek atstāti novārtā, liek domāt par kādām iekšējām pārmaiņām komponista dzīvē. Šobrīd var tikai minēt, kas lika autoram tik krasi mainīt savu radošo ceļa gājumu. Viņa studenti pieļauj domu, ka tas varēja būt pedagoģiskais darbs, taču tas ir maz ticams, jo Utkins konservatorijā strādāja kopš 1944. gada. Līdz 1960. gadam pedagoģiskais darbs ne mirkli netraucēja komponista radošumam. Visdrīzāk, komponēšanas procesā Utkinam neļāva iedziļināties kādi ģimenes un personīgās dabas apstākļi, tādējādi trešo radošo periodu atstājot nosacīti patukšu (MVPA, Vidmonte).

Noslēgums

Šajā publikācijā sniegtais, dažādu avotu pētnieciskā izgaismojumā balstītais raksturojums aktualizē komponista un pedagoga Valentīna Utkina darbības galvenās šķautnes un radošās personības nozīmi Latvijas mūzikas vēsturē. Faktoloģiski restaurētais Utkina dzīves gājums parāda, ka sākotnējā komponista aizraušanās ar klavierspēli un liktenīgā tikšanās ar Jāzepu Vītolu ievirzījusi Utkinu profesionālās mūzikas pasaulē. Tas bijis ilgs un radoši ļoti bagāts mūžs Latvijas mūzikas kultūrā 20. gadsimta 2. pusē.

Pirmkārt, šis apzīmējums attiecas uz Utkina rosīgo pedagoģisko darbību, kas sekmējusi vairāku nākamo paaudžu Latvijas komponistu izaugsmi. Otrkārt, apkopotais Utkina skaņdarbu pārskats un tā raksturojums atklāj, ka komponista atstātais daiļrades mantojums ir visai plašs un summējas sešās žanru kategorijās: simfoniskā mūzika, klaviermūzika, vokālā un vokāli instrumentālā mūzika, kora mūzika un skaņdarbi pūšaminstrumentiem. Turklāt var secināt, ka komponista daiļradē klaviermūzikai bijusi īpaša vieta.

Rakstā atklātajos dažādos avotos, t. sk. laikabiedru liecībās un novērojumos, arī iezīmējas interesanta norāde uz Valentīna Utkina kā komponista *īpatno seju* (M. Zālīte, *Literatūra un Māksla*. 24.10.1947., 5). To raksturo arī komponista uzmanības pievēršana sākotnēji krievu, vēlāk latviešu tautas mūzikas intonācijām, kas laika gaitā asimilējas Utkina oriģinālajā mūzikas valodā. Tās tālāka izpēte, turpinot aktualizēt Valentīna Utkina mūzikas mantojuma dažādas šķautnes, ir nākotnē veicams uzdevums, .

PIELIKUMS

Valentīna Utkina skaņdarbu saraksts

(atbilstoši rakstā sniegtajam daiļrades periodizācijas raksturojumam)

Apkopotā informācija balstās uz dažādos avotos – Valentīna Utkina privātajā arhīvā, Latvijas Valsts arhīvā, Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Bibliotēkas fondos, Rakstniecības un mūzikas muzejā, kā arī Latvijas Komponistu savienības izdevumā *Latviešu komponisti un muzikologi* (sast. L. Fūrmane, Rīga: *Liesma*, 1989, 146–147) – atrodamajiem nošu rokrakstiem, to izdevumiem un ziņām par skaņdarbiem (t. sk. tiem, kuru partitūras šodien nav atrodamas).

Skaņdarbu komponēšanas gadi un datumi lielākoties norādīti nošu manuskriptos (atsevišķos gadījumos šīs ziņas atrodamas citos avotos). Tiem skaņdarbiem, kuriem nav zināms precīzs komponēšanas gads, piederība daiļrades periodam konstatēta, salīdzinot informāciju dažādos avotos. Daļai skaņdarbu piederība kādam daiļrades periodam nav nosakāma, tie norādīti atsevišķi. Apzinātajā komponista skaņdarbu klāstā daļai ir norādīti opusu numuri (tomēr vairāki acīmredzami iztrūkst), daļai to nav. Iemesli tam mūsdienās vairs nav noskaidrojami.

* Skaņdarbu nosaukumi krievu valodā uzrādīti ISO9/R transliterācijā.

Periods	Gads	Darba nosaukums, žanrs	Informācija
1. pirmsstudiju un studiju periods 1926.–1941. g.	1926.	<i>Poēma</i> klavierēm	Komponista manuskripts VUPA.
	gads precīzi nav zināms	<i>Zvēzdy noč'û vesennej nežnee</i> balsij un klavierēm Ivana Buņina (<i>Ivan Bunin</i>) vārdi	Komponista manuskripts VUPA.
	1928.	<i>Skazka</i> klavierēm	Komponista manuskripts VUPA.
	1928.	<i>Tri otryvka</i> klavierēm	Komponista manuskripts VUPA.
	1936.	Pirmā simfonija a moll	Studiju darbs, partitūra nav atrodama
	1938.	Tēma ar variācijām op. 2 klavierēm	Studiju darbs, komponista manuskripts VUPA.
	1938.	Fūga (četrbalsīga) klavierēm	Studiju darbs ar vērtējumu pieci piecbaļļu sistēmā, Komponista manuskripts VUPA.
	1939.	Trīs dziesmas op. 3 balsij un klavierēm Nr.1 <i>Gaisma</i> Friča Bārdas vārdi Nr.2 <i>Ziedonī</i> Aspazijas vārdi Nr.3 <i>Meža zāles / Lesnye travy</i> Konstantīna Baļmonta (<i>Konstantin Bal'mont</i>) vārdi	Studiju darbs. Komponista manuskripts VUPA. Pārrakstītas notis, JVLMA BN, L–2895. Pārrakstītas notis, JVLMA BN, L–5909.
	1939.	Pirmā klaviersonāte gis moll op. 4	Studiju darbs, partitūra nav atrodama.
	1939. g. 14. jūlijs	Pesnā "Kak po vol'noj volūške" sieviešu korim Mihaila Ļermontova (<i>Mihail Lermontov</i>) vārdi	Komponista manuskripts VUPA. JVLMA bibliotēkā arī versija manuskriptā jauktajam korim <i>a cappella</i> , JVLMA BN, L–10151.

2. aktīvi radošais periods 1941.–1958. g.

1943. 5. marts 28. marts 12. aprīlis	<i>Trīs dziesmas / Tri romansa</i> op. 5 balsij un klavierēm Aleksandra Bloka (<i>Aleksandr Blok</i>) vārdi Nr.1 <i>Es noguris / Ustalyj ot dnevnyh bluždanij</i> Nr. 2 <i>Rudens diena / Medlitel'noj čredoј</i> Nr. 3 <i>Jel nesauc vairs / Ne prizyvaj i ne suli</i>	Komponista manuskripts VUPA. Izdots (t. sk. ar teksta tulkojumu krievu val.) – Rīga: Liesma, 1966. JVLMA bibliotēkā.
1944. g. 15. nov.	Otrā simfonija b moll op. 6	Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 351.
1945. 4. marts 6. marts	Divas prelūdijas klavierēm op. 7 Nr. 1 Nr. 2	Veltījums Pēterim Barisonam (1904–1948). Komponista manuskripts VUPA. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. LNB un JVLMA bibliotēkā.
1945. g. 13. jūnijs	<i>Brīvā dzimtene</i> balsij un klavierēm Annas Sakses vārdi	Komponista manuskripts VUPA.
1946. 1939. 1945. 1945. - - - 1946. 10. februāris 1945. 14. decembris	Astoņas dziesmas balsij un klavierēm op. 8 Friča Bārdas vārdi Nr. 1 <i>Tīklā</i> Nr. 2 <i>Tavs sejs</i> Nr. 3 <i>Nakts un sapņi</i> Nr. 4 <i>Zilā stundā</i> Nr. 5 Nr. 6 Nr. 7 <i>Puķu lauks</i> Nr. 8 <i>Lielākās ilgas</i>	Komponista manuskripts VUPA. Komponista manuskripts VUPA un pārrakstītas notis JVLMA BN, L-5911. Komponista manuskripts VUPA. Komponista manuskripts VUPA. Partitūra nav atrodama. Partitūra nav atrodama. Komponista manuskripts VUPA un pārrakstītas notis JVLMA BN, L-5910. Komponista manuskripts VUPA.
1946.	Otrā klavieresonāte gis moll op. 9	Partitūra nav atrodama.
1946. 24. jūnijs 12. oktobris	Divas dziesmas op. 10 balsij un klavierēm Raina vārdi Nr. 1 <i>Maigais mirdzums</i> Nr. 2 <i>Dienas ausma</i>	Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 342, 345. Izdots – Rīga: Latgosizdat, 1950. LNB un JVLMA bibliotēkā. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960. LNB.

2. aktīvi radošais periods 1941.–1958. g.	1947.	Trešā klavieresonāte D dur op. 12	Komponista manuskripts VUPA. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1947. LNB un JVLMA bibliotēkā.
	1947. 10. novembris	Slava varoņiem / Slava geroām Jūlija Vanaga vārdi jauktajam korim	Komponista manuskripts nav atrodams. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949. LNB. Izdots ar tulkotu tekstu krievu valodā krājumā – <i>Pesni kompozitorov Latvii dlā hora bez soprovoždeniā</i> . Moskva: MUZGIZ, 1950. JVLMA bibliotēkā.
	1947. 12. decembris	Pionieru ceļa dziesma Jūlija Vanaga vārdi Pie jūras (pionieru dziesma) Indras Mežnoras vārdi bērnu korim	Komponista manuskripts nav atrodams. Komponista manuskripts VUPA. Abas dziesmas izdotas krājumā – <i>Pionieru dziesmas</i> . Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949. LNB.
	1948.	Svētku uvertīra op. 14 simfoniskajam orķestrim	Partitūra – Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 353. Orķestra partijas LNB ML, N2007–3/50.
	1948. 4. aprīlis	Esiet jauni vīru korim Valda Luksa vārdi	Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 343. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949. LNB un JVLMA bibliotēkā.
	gads precīzi nav zināms	Saules dziesma tenoram un jauktajam korim Jūlija Vanaga vārdi	Komponista manuskripts VUPA.
	1948. 7. jūlijs	Pionieru dziesma Andra Baloža vārdi Pionieru, vārpu lasītāju dziesma Jāņa Žigura vārdi bērnu korim	Partitūras manuskripts nav atrodams. Komponista manuskripts VUPA. Abas dziesmas izdotas krājumā – <i>Latviešu padomju komponistu dziesmas bērnu korim</i> . Rīga: PSRS Mūzikas fonda Latvijas nodaļa, 1949. LNB.
	1948.	Skaņdarbs klavierēm D dur (tempa apzīmējums <i>Allegretto</i>)	Komponista manuskripts VUPA.
	1948. 9. decembris	Kolhoza namdari baritonam ar vīru kori Alfrēda Krūkļa vārdi	Komponista manuskripts VUPA.
	1949.	Ceturtnā klavieresonāte A dur op. 13	Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 333. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960. LNB un JVLMA bibliotēkā.

1948./1949. – 13. marts	<p><i>Trīs dziesmas</i> balsij un klavierēm op.15</p> <p>Nr. 1 <i>Pavasara vējš</i> Mirdzas Ņempes vārdi</p> <p>Nr. 2 <i>Meitenes dziesma draugam / Devič'â pesnâ</i> Valda Grēviņa vārdi</p> <p>Nr. 3 <i>Bez tevīs / Bez tebâ</i> Cecīlijas Dineres vārdi</p>	<p>Komponista manuskripti VUPA.</p> <p>Pārrakstītas notis, LNB ML, N2/25146 un JVLMA BN, L-8081.</p> <p>Izdots (t. sk. ar teksta tulkojumu krievu val.) – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957. LNB un JVLMA bibliotēkā.</p> <p>Ar nosaukumu <i>Tev</i> LNB RGR, RXA163; 354. Izdots (t. sk. ar teksta tulkojumu krievu val.) – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. LNB un JVLMA bibliotēkā.</p>
1950.	<p><i>Pieci un divi</i> Arvīda Skalbes vārdi</p> <p><i>Darbs</i> Pētera Sila vārdi Bērnu korim ar klavieru pavadījumu</p>	<p>Komponista manuskripti VUPA.</p> <p>Izdots – Rīga: PSRS Mūzikas fonda Latvijas nodaļa, 1950. LNB un JVLMA bibliotēkā.</p>
1950.	<p><i>Finale</i> no klavieru svītas <i>Vēstule Staļinam</i></p>	<p>Komponista manuskripti. VUPA un LNB RGR, RXA163; 355 (ar nosaukumu – <i>Pēc latviešu dzejnieku vēstules nolasīšanas b. Staļinam</i>).</p>
gads precīzi nav zināms	<p><i>Ziemas sportnieki</i> bērnu korim ar klavieru pavadījumu Raiņa vārdi</p>	<p>Komponista manuskripts VUPA.</p>
gads precīzi nav zināms	<p><i>Dziesmas</i> bērnu balsij un klavierēm op. 18</p> <p>Nr. 1 <i>Rīgas ielās</i> Pētera Sila vārdi</p> <p>Nr. 2 <i>Saule, saule, zeme, zeme</i> Latviešu dainas vārdi</p>	<p>Komponista manuskripts VUPA.</p>
gads precīzi nav zināms	<p><i>Kas tur rūca</i> (tautasdziesmas imitācija) balsij un klavierēm</p>	<p>Komponista manuskripts VUPA.</p>
1951. 25. marts	<p><i>Dainas</i> op. 19 klavierēm</p> <p>Nr. 1 <i>Pacilāti</i></p> <p>Nr. 2 <i>Stāstoši</i></p> <p>Nr. 3 <i>Jūsmīgi, bet vienkārši</i> (veltījums komponista mātei)</p> <p>Nr. 4 <i>Draiskulīgi</i></p>	<p>Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 334, 335, 336, 337.</p> <p>Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1954. LNB un JVLMA bibliotēkā.</p>

2. aktīvi radošais periods 1941.–1958. g.

gads precīzi nav zināms	Divas dziesmas balsij un klavierēm op. 20 Nr. 1 <i>Kā es varu nedziedāt</i> Valda Rūjas vārdi LNB Reto grāmatu un rokrakstu fondā Nr. 2 <i>Dod māmiņa pulkā mani</i> Latviešu dainas vārdi	Komponista manuskripts VUPA. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1956. LNB un JVLMA bibliotēkā.
1951.	Miera cīnītāju dziesma op. 21 solistam, vīru korim un simfoniskajam. orķestrim Jūlija Vanaga vārdi	Komponista manuskripts VUPA un LNB RGR, RXA163; 347.
1951. 5. novembris	Svētku “Romantiskā uvertīra” op. 22 simfoniskajam orķestrim	Komponēts Rīgas 750 gadu jubilejai. Partitūra – komponista manuskripts VUPA. Orķestra partijas LNB ML, N2007–3/51.
1953.	Dainas klavierēm op. 23 Nr. 1 <i>Pastorāle</i> Nr. 2 <i>Rotaļīgi</i> Nr. 3 <i>Palēni</i> Nr. 4 <i>Braši</i>	Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA163; 338, 339, 340, 341. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1955. LNB un JVLMA bibliotēkā.
1953. augusts	Deja klavierēm	Komponista manuskripts VUPA.
1954.	Latviešu dejas op. 24 simfoniskajam orķestrim	Nav instrumentēts, klavierizvilkumā. Komponista manuskripts VUPA.
1955.	Piektā klaviersonāte F dur op. 27	Nepilns komponista manuskripts VUPA un LNB RGR, RXA163; 353. Izdots – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1956. LNB un JVLMA bibliotēkā.
1956. 18. februāris	Bārenīts jauktajam korim Karļa Skalbes vārdi	Komponista manuskripts VUPA.
1956.	Sestā klaviersonāte c moll op. 28	Komponista manuskripts VUPA un LNB RGR, RXA163; 350. Izdots – Moskva: Sovetskij kompozitor, 1961. LNB un JVLMA bibliotēkā.
1956.	Septītā klaviersonāte D dur op. 29	Komponista manuskripts VUPA un LNB RGR, RXA163; 349.
1957.	Trešā simfonija h moll pēc Šarla de Kostēra romāna <i>Leģendas par Tilu Pūcesspiegeli</i> motīviem	Partitūra nav atrodama.
1959.	Astotā klaviersonāte a moll	Sonātes pilnā versija restaurēta pēc komponista manuskripta, glabājas VUPA.

3. radošais periods 1960.–1985. g.	gads precīzi nav zināms	Toccata trompetei ar orķestri	Komponista klavierizvilkuma manuskripts VUPA.
	1963./1964. - - - - 1963./1964. 1964./1965. 1964./1965. 1963./1964. 1964./1965.	Koncertētīdes trompetei un klavierēm Nr. 1 <i>C dur</i> Nr. 2 <i>G dur</i> Nr. 3 <i>D dur</i> Nr. 4 <i>a moll</i> Nr. 5 <i>E dur</i> Nr. 6 <i>B dur</i> Nr. 7 <i>F dur</i> Nr. 8 <i>g moll</i> Nr. 9 <i>Es dur</i> Nr. 10 <i>As dur</i>	Komponista manuskripti VUPA. Etīdes Nr. 2 manuskripts nav atrodams. Izdots krājumā – <i>Desmit koncertētīdes trompetei un klavierēm</i> . Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1985. LNB un JVLMA bibliotēkā.
	1969. 28. oktobris	Daina klavierēm	Veltījums Ādolfā Skultes (1909–2000) 50 gadu jubilejai. Komponista manuskripts VUPA.
	1970.	Mūžības granītā cirsts / V granīte večnosti balsij un klavierēm Nr. 1 <i>Neļķes</i> Gunāra Selga vārdi Nr. 2 <i>Pieminekļis</i> Arvīda Skalbes vārdi Nr. 3 <i>Tikšanās ar Ļenīnu</i> Imanta Ziedoņa vārdi Nr. 4 <i>Aļbalss</i> Ziedoņa Purva vārdi	Komponista manuskripti VUPA. Izdots (t. sk. ar teksta tulkojumu krievu val.) – Leningrad: Sovetskij kompozitor, 1976. LNB un JVLMA bibliotēkā.
	1971.	Dzīvības vārdā balsij un klavierēm Mirdzas Ķempes vārdi Nr. 1 <i>Mīlestība</i> Nr. 2 <i>Laime</i> Nr. 3 <i>Vasaras kaisme</i> Nr. 4 <i>Miera vārdi</i> Nr. 5 <i>Cik labi!</i>	Veltījums Mirdzai Ķempei (1907–1974). Komponista manuskripti VUPA un LNB RGR, RXA 307; 142.
	gads precīzi nav zināms	Triada balsij (baritonam vai basam) un simfoniskajam orķestrim Jevgeņija Jevtušenko (<i>Evgenij Evtušenko</i>) vārdi Nr. 1 <i>Partbiletj</i> Nr. 2 <i>Teni naših lūbimyh</i> Nr. 3 <i>Internacional</i>	Komponista manuskripti VUPA.

3. radiošais periods 1960.–1985. g.	1973.	<i>Serenāde</i> mežragu kvartetam	Veltījums Konrāda Ubāna (1893–1981) 80 gadu jubilejai. Visa cikla partijas bez partitūras Arvīda Klišāna (1935) privātarhīvā.
	1960.	Nr. 1 <i>Apsveikums</i>	Komponista manuskripts, JVLMA BN, L–7856.
	-	Nr. 2 <i>Tautiešam roku devu</i>	Pārlikums klavierēm, manuskripts, JVLMA BN L–9496.
	1960.	Nr. 3 <i>Pārdomas</i>	Komponista manuskripts, JVLMA BN, L–7856.
	-	Nr. 4 <i>Jautri mirkļi</i>	Pārlikums klavierēm, manuskripts, JVLMA BN L–9496.
	-	Nr. 5 <i>Novēlējums</i>	Partijas Arvīda Klišāna privātarhīvā.
	1978.	<i>In modo classico</i> fagotam un klavierēm	Johana Sebastiāna Baha (<i>Johann Sebastian Bach</i> , 1685–1750) piemiņai. Komponista manuskripti VUPA. Izdots – Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1977. LNB un JVLMA bibliotēkā.
	1978.	2. daļa no sonātes klarnetei un klavierēm (<i>Improvizācija</i>)	Komponista manuskripts VUPA. Izdots krājumā – <i>Latviešu padomju komponistu skaņdarbu krājums koka pūšamajiem instrumentiem ar klavieru pavadījumu</i> . Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1978. Izdotajā versijā nav nosaukuma <i>Improvizācija</i> , kurš ir dots autora manuskriptā.
	1978.	<i>Etīde</i> klarnetei un klavierēm C dur	Komponista tīrteksts JVLMA BN L–11375. Izdots krājumā – <i>Latviešu padomju komponistu skaņdarbu krājums koka pūšamajiem instrumentiem ar klavieru pavadījumu</i> . Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1978.
	gads precīzi nav zināms	<i>Etīde</i> klarnetei un klavierēm a moll	Komponista manuskripti VUPA un JVLMA BN L–8049.
gads precīzi nav zināms	<i>Etīde</i> klarnetei un klavierēm c moll	Komponista manuskripti VUPA un JVLMA BN L–8049.	

Atsevišķi darbi (nav precīzi nosakāms tapšanas laiks, piederība kādam daiļrades periodam)	Skaņdarbs četriem instrumentiem (bez atšifrējuma) bez nosaukuma	Komponista manuskripts VUPA.
	Skaņdarbs klavierēm F dur (tempa apzīmējums <i>Allegretto</i>)	Komponista manuskripts VUPA.
	Skaņdarbs klavierēm klavierēm (tempa apzīmējums <i>Moderato</i>)	Komponista manuskripts VUPA.
	2. daļa <i>Tranquillo</i> klavierēm C dur	Komponista manuskripts VUPA. Manuskriptā dots arī alternatīvais nosaukums <i>Daina</i>
	<i>Trīs skaņdarbi</i> klavierēm (bērniem) <i>Moderato</i> <i>Rotaļa</i> <i>Vakarā</i>	Komponista manuskripti VUPA.
	<i>Apdziedāšanas dziesma (Nīcas melodija)</i> klavierēm četrrocīgi (bērniem)	Komponista manuskripts VUPA.
	<i>Pesnā</i> klavierēm	Komponista manuskripts VUPA. Skaņdarbs ir pierakstīts komponista darba burtnīcā 4. lpp.
	Skaņdarbs klavierēm	Komponista manuskripts VUPA. Skaņdarbs ir rakstīts uz numurētām nošu lapām (29.–45.).
	Skaņdarbs solo instrumentam un klavierēm As dur	Komponista manuskripts VUPA.
	Skaņdarbs simfoniskajam orķestrim (tempa apzīmējums <i>Largo</i>)	Komponista partitūras un klavierizvilkuma manuskripti, VUPA.

BIBLIOGRĀFIJA

AVOTI

Nepublicētie avoti

LNA/LVVA – Latvijas Nacionālais arhīvs / Latvijas Valsts Vēstures arhīvs

Marijas Utkinas pase. 2996. fonds, 19. apraksts, 4235. lieta.

LNA/LVA – Latvijas Nacionālais arhīvs / Latvijas Valsts arhīvs

Atbrīvoto darbinieku personīgās lietas “S–Z” 3. sēj. 1986. g. 472. fonds, 2p. apraksts, 145. lieta.

Darbvedība. Komponistu savienības biedru saraksts. 423. fonds, 4. apraksts, 1. lieta

LPKS jaunrades sanāksmes protokoli 1948. gads. 423. fonds, 1. apraksts, 35. lieta

Latvijas Konservatorija. Studentu sekmju žurnāls 1938./39. m. g. 1655. fonds, 1. apraksts, 1451. lieta.

Latvijas Konservatorija. Sekmju žurnāls 1936./37. m. g. 1655. fonds, 1. apraksts, 1450. lieta.

RMM – Rakstniecības un mūzikas muzejs

Graubiņš, Jēkabs. Dienasgrāmata *Mana laika sejas*: 3. grāmata no 1956. gada 14. decembra līdz 1957. gada 2. jūlijam. RMM 835084.

Vēstule. Valentīns Utkins – Jāzepam Vitolam. Rīga, 1941. gada 4. oktobris. RMM 214711.

LNB RGR – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu lasītava

Valentīna Utkina skaņdarbu manuskripti. LNB RXA – 163, šifri 347, 349, 351, 353, 355; – 307, šifrs 142.

LNB ML – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Mūzikas lasītava

Valentīna Utkina skaņdarbu manuskripti. LNB ML, šifri N2/25146, N2007–3/50, N2007–3/51.

JVLMA BN – Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas bibliotēkas Nošu nodaļa (arhīvs)

Valentīna Utkina skaņdarbu manuskripti. JVLMA BN, L–2895, L–5909, L–5910, L–5911, L–7856, L–8048, L–8049, L–8081, L–9496, L–11375.

VUPA – Valentīna Utkina privātais arhīvs¹⁴

Marija Utkina (b. g.). Marijas Utkinas biogrāfija. Mašīnraksts ar rokraksta papildinājumiem.

14 Valentīna Utkina privātais arhīvs, atrodas Marinas Vidmontes īpašumā

Valentīna Utkina diploma tulkojums (1973). Valentīna Utkina Latvijas Konservatorijas diploms nr. 183, tulkojums. Mašīnraksts. Jūrmala, 1973. gada 27. jūnijs.

Valentīna Utkina nepublicētie skaņdarbu manuskripti.

MVPA – Marinas Vidmontes privātais arhīvs

Kaijaks (2020a) = Jānis Kaijaks (2020). Tiešsaistes intervija, 24.10.2020.

Dambis (2020) = Pauls Dambis (2020). Telefonintervija, 12.12.2020.

Arne (2021) = Ilze Arne (2021). Telefonintervija, 03.03.2021.

Vasks (2021) = Pēteris Vasks (2021). Telefonintervija, 23.01.2021.

Miršanas apliecība (a) = Vladimira Utkina miršanas apliecība, izsniegta 12.09.1994.

Miršanas apliecība (b) = Valentīna Utkina miršanas apliecība, izsniegta 20.03.1995.

Vidmonte = Irinas Vidmontes nepublicētā biogrāfija. .

PERIODIKA

Briede, Vija. Ardievas vijolei. *Karogs*, 1982, Nr. 3, 176–178.

Burve, Anna Marta. Viņš lidoja! *Mūzikas Saule*, 2019, Nr. 4, 36–40.

Grāvītis, Oļģerts. P. Plakida pirmajā autorkoncertā. *Literatūra un Māksla*, 24.04.1976., 13.

Grīnfelds, Nilss. Mūsu jubilāri. *Literatūra un Māksla*, 20.07.1974., 12.

Jumis, V. Simfonijas pirmatskaņojums. *Cīņa*, 05.10.1947., 4.

Latvijas Padomju Komponistu savienībā. *Literatūra un Māksla*, 13.07.1952., 4.

Sveicam. Valentīnam Utkinam – 80. *Literatūra un Māksla*, 13.07.1984., 6.

Sprūde, Viesturs. Nams, ko sarkanajai armijai dāvājusi “pateicīgā” latviešu tauta!” Kā notika atgriešanās *Māmuļā*. *Latvijas Avīze*, 26.08.2021., <https://www.la.lv/1991-gada-26-augusta> (skatīts 18.07.2022.).

Švarc, Lûdmila. Klūč k garmonii. *Smena*, 1976, Nr. 21, 28–30.

Zakāmennija, Inga. Vēstule, muzikants un viņa vijole. *Liesma*, 1984, 8, 21–22.

Zālīte, Milda. Latvijas Padomju Komponistu savienībā. *Literatūra un Māksla*, 24.10.1947., 5.

LITERATŪRA

Kārklīņš, Ludvigs (1990). *Simfoniskā mūzika Latvijā*. Rīga: Liesma.

Klotiņš, Arnolds. (2018) *Mūzika pēckara staļinismā. Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944–1953*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Krasinskaâ, Liâ (2018). *Tak bylo... Ētūdy moej žizni*. Sost. Aleksandr Malnač. Rīga: D.V.I.N.A.

Latviešu komponisti un muzikologi (1989). Sast. Lolita Fūrmane. Rīga: Latvijas Komponistu savienība.

Mihaiļeca, Marina (b. g.). *Valentīns Utkins*. <https://www.russkije.lv/lv/lib/read/v-utkin.html> (skatīts 20.07.2021.).

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja projekts virtuālā enciklopēdija *100 nozīmīgas personas Latvijas medicīnas vēsturē*. Vladimirs Utkins. <http://www.ieverojamiemediki.lv/u/utkins-vladimirs/> (skatīts 10.08.2021.).

Pedagogičeskij terminologičeskij slovar'. *Assistentura (assistentatura) stažirovka*. <https://rus-pedagogical-dict.slovaronline.com/233> (skatīts 19.10.2022.).

Pestova, Ludmila, Lejnieks, Jānis (2021). Sergejs Antonovs. Rīga: Neputns.

Tjuņina, Ērika (b. g.) *Vladimirs Utkins*. <https://www.russkije.lv/lv/lib/read/utkin-vladimir.html> (skatīts 10.08.2021.).

Utkins, Valentīns, Krasinska, Lija (1951). *Mūzikas elementārā teorija*. Mācības līdzeklis mūzikas vidusskolām. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Utkin, Valentin, Krasinska, Liā (1965). *Èlementarnaâ teoriâ muzyki*. Moskva: Muzyka.

Vītoliņš, Jēkabs (red., 1957). *Latviešu mūzikas chrestomatija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

VALENTĪNS UTKINS IN THE MUSIC HISTORY OF LATVIA: BIOGRAPHICAL, PEDAGOGICAL AND CREATIVE HERITAGE

Marina Vidmonte

Summary

The aim of this article is to contextualize the personality of composer, pianist and pedagogue Valentīns Utkins (1904–1995) in the music history of Latvia. The impulse of this research came from a deep personal interest as the author is also a musician and the granddaughter of Valentīns Utkins.

The research was carried out through collecting the information from the State History Archive of the National Archive of Latvia (LVVA), the National Archive of Latvia (LVA), the National Library of Latvia, the library of the Jāzeps Vītols Latvian Academy of Music, the Museum of Literature and Music, the private archives of Valentīns Utkins and the author. Besides, an analysis of the information found in press and literature sources was provided. The article tackles the personality of Valentīns Utkins, including his biography (with many facts that have been revealed for the first time), his teaching and composing activities as well as the periodization and characterization of his scores.

The first part of the article mainly uncovers the life of Valentīns Utkins. He was born in Riga and spent most of his life there. He was a passionate pianist in his youth. However, it was the meeting with Jāzeps Vītols (1863–1948), the composer, pedagogue, music critic and founder of the Latvian Academy of Music, that persuaded him to leave law studies in 1935 and enter into the Latvian Conservatory to study composition instead. Utkins graduated in 1939, and continued his learning in Vītols' workshop until 1940.

The second part deals with Utkins' contribution to teaching young composers in Latvia. He taught in the State Conservatory of the Latvian SSR for several decades (1944–1986) and held the position of professor since 1972. Many locally and internationally known composers, such as Viktors Sams (1919–1991), Indulis Dālmanis (1922–1983), Jurijs Glagoļevs (1926–2013), Aldonis Kalniņš (1928), Jāzeps Lipšāns (1929–1989), Jānis Kaijaks (1931–2021), Oļegs Barskovs (1935–2002), Pauls Dambis (1936), Pēteris Vasks (1946), Pēteris Plakidis (1947–2017), Egīls Straume (1950), Ilze Arne (1953), Arturs Maskats (1957), and others were graduates of his class. From 1973 to 1981, Utkins was the Head of the Composition Department. In 1974, he became the first tutor in composition who prepared the graduates for postgraduate studies. He also started the initiative of student concerts in secondary music schools in different cities.

The article also reminds us about Utkins' contribution to the methodology of music theory and its related works. In 1951, the book *Elementary theory of music: study book for secondary music schools* by Utkins and Lija Krasinska (1911–2009), a musicologist and

professor from the State Conservatory of Latvia, was published. This book currently has seven editions (1953, 1959, 1965, 1965, 1981, 1991, 2007).

The third part of the article provides a periodization of Valentīns Utkins' scores (the most characteristic opuses of different genres are displayed in the table attached).

The first period (1926–1941) shows the influence of Jāzeps Vītols that followed Utkins' studies in the Latvian Conservatory. During this period, he composed the First symphony (1936, score was lost), the First piano sonata (1939), music for piano, vocal chamber music and choir music.

The second period (1941–1958), is the creative awakening of the composer, particularly reflected in his piano sonatas and influenced by his personal life and conditions. The second creative period is the most fruitful in terms of new and noteworthy scores, the Second symphony (1944) and Third symphony (1957, the score was lost), the next six piano sonatas (1946, 1947, 1949, 1955, 1956, 1956), piano music, vocal chamber music and choir music.

The third period of the composer's creative heritage (1960–1985) shows the change in his focus. It is somehow related to his teaching activities in the conservatory. The list of the works composed during this period contains the Eighth symphony for piano (1959), a work for piano, a vocal cycle and several methodological pieces for different instruments and ensembles.

Several sources, including the testimonies and observations of his contemporaries reveal the peculiarity of Valentīns Utkins as a composer. This peculiarity includes the intonations of initially Russian, and later Latvian folk music, absorbed and assimilated into his original music language. Further research of this musical language remains a task to explore in the future.